

A Comparative study of the lukács reflection theory in the novel *lovers under the ISIS guillotine* and *my love ISIS*

Masoume Karkhane¹ | Majid Mohammadi² | Yahya Marof³ | Vahid Sabzianpour⁴

1. PhD student of Arabic language and literature, faculty of literature and humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: masoomekarkhane@gmail.com
2. Corresponding Author. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: m.mohammadi@razi.ac.ir
3. Professor of the Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: y.marof@razi.ac.ir
4. Professor of the Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: wsabzianpour@razi.ac.ir

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 15 April 2020

Received in revised form:
20 August 2022

Accepted: 22 August 2022

Keywords:

Realism,
Sociological criticism
lukács,
Reflections,
Novel.

ABSTRACT

What has become of great importance today in the novel world is to accurately explain and reflect the social issues of the novel's social streams and social issues. This work of literary genre reflects well on reality. This article discusses Lukács's intellectual foundations and applies this theory to the content of the two Arabic and Persian stories. One of Lukács's important theories discussed in this article is reflection theory. In the view of Lukács and like-minded Goldman, the novel is a reflection of the author's social reality and the birth of his particular social world view.

The main content of the story featured in this article is "lovers under the ISIS guillotine" and "my love IS" the expression of a new social phenomenon in the form of story. This article is a good read of these two stories. Both authors have made well uses of it as a tool for expressing anomalies and thus benefiting from the emergence and incidence of ISIS.

Cite this article: Karkhane, M., Mohammady, M., Marof, Y & Sabzianpour, V. (2024). A Comparative study of the lukács reflection theory in the novel *lovers under the ISIS guillotine* and *my love ISIS*. *Research in Comparative Literature*, 13 (4), 131-163.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/jccl.2022.5171.2094

Extended Abstract

Introduction:

Considering the obvious similarities between the world of the novel and the social reality, among all literary works, sociological criticism focuses on the novel, which is natural. The great branch of sociology of the novel examines the way society is depicted in the novel. We can consider George Lukács as a pioneer in this method; from the beginning, he based the theory and sociology of his novel on the basis of Hegel's aesthetics. In the next stage, Lukács turned to Marxist theory and became the main founder of Marxist sociology as one of the most influential methods in the sociology of literature (Askari Hasankeloo, 2015: 21). In order to understand the depth of a literary work from the critics' point of view, it is necessary to review the reflection of the society's reality in the heart of the novel, and it is from this point of view that "Lukács, like Lucien Goldman, believes that the mentality of a novelist is formed under the influence of a certain social situation." (Goldman, 1992: 212). George Lukács formed the first unified system in the sociology of literature. Based on the close and dialectical connection between art and society, he based his analytical view on this field and based on some intellectual sources and scientific references, he emphasized that literature should never be separated from the evolutionary process of life (Lukács, 1994: 133-137). What Lukács believes is that the novel is not a 100% reflection of reality, but a reflection of it, and in his opinion, "literature is a small world that reflects the big world (the reality of the world)" (Shamisa, 2009: 291). With the emergence and gaining power of ISIS in the last decade, new themes were added to the field of contemporary fiction writing. The Arab countries' confrontation and war with ISIS also made its way into the field of fiction writing, and the result was the emergence of the ISIS lover Hajar Abdul Samad in Egypt and the lovers under the guillotine of ISIS Mahdi Ashtari in Iran; Therefore, this article aims to do a comparative study of the reflection of emerging events in two Persian and Arabic novels and examine the components of Lukács's sociological criticism in these two.

Methodology:

This research relies on the descriptive-analytical method to examine the social criticism based on the theory of Lukács reflection in the Persian novel *Lovers under the ISIS guillotine* by Mahdi Ashtari and the ISIS lover Arabic novel by Hajar Abdul Samad, and for this purpose, considering the characteristics of both works, in The framework of the American school is placed in comparative literature because this school crosses ethnic and national borders and looks at literature as a general problem and overcomes the historical relationships and influence of the works and pays special attention to the aesthetic dimension of the text and the relationship of the literary work with other sciences. has it; Therefore, what is the criterion of action in this research is not the influence of two works, but rather the reflection of Lukács' theory of reflection and the components of social criticism subset in two novels.

Results and Discussion:

This research is a new step in the direction of investigating the role of society in literary work. Considering the new nature of the ISIS phenomenon, it is necessary to examine its reflection and sociological criticism in the fiction literature of Iran and Arab countries and since it is a new topic and has not been discussed so far, this article seeks to apply the Marxist theory of Lukács along with the sociological review and criticism of these two works and to consider the amount of reflection and reflection and commitment of the author of two novels in two different environments regarding the social issues of the day, the contradictions and contradictions in the society regarding the case of ISIS in the two novels. Therefore, this article seeks to achieve these two goals: Analytical review and sociological and literary criticism based on the theory of Lukács reflection and social realism in the novels *Lovers Under the ISIS Guillotine* and *ISIS lover* and the analysis of how these two writers have been able to show the contradictions and contradictions in the society by using social realism.

Conclusion:

This research, with the sociological and literary analysis of the novel, topics such as social realism and its sub-topics: terrorism, war and bloodshed, Salafism, various issues, problems and disorders of the countries at war with ISIS, Iraq and other Arab regions below. It shows the oppression of ISIS to some extent and has carefully examined the position of each of the authors regarding historical events and various political, cultural, intellectual and linguistic currents that have emerged in Arab countries.

The comparison of these two novels has shown a new image of the novel in Iran and the Arab world and how they deal with the issues that affect the literary, cultural, national and social conditions of the Arab world during the era when terrorism, war and violence affect the world. has dominated, reflected and their characteristics and similarities and differences with each other are expressed in terms of their attention to social, literary and violence issues, and while examining the function of fictional elements, rewriting history from the perspective of a third world woman writer (in *ISIS lover's* novel)- which was not seen before with such an extent, is investigated.

Keywords: Realism, Sociological criticism, lukács, Reflections, Novel.

بررسی تطبیقی نظریه بازتاب «لوکاچ» در دو رمان عشاق زیر گیوتین داعش مهدی اشتری و حبیبی داعشی هاجر عبدالصمد

معصومه کارخانه^۱ | مجید محمدی^۲ | یحیی معروف^۳ | وحید سبزیانپور^۴

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

masoomekarkhane@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

m.mohammadi@razi.ac.ir

۳. استاد گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: y.marof@yahoo.com

۴. استاد گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: wsabzianpoor@

razi.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

انقلاب راستین در جامعه‌شناسی ادبیات و تبدیل آن به علم اثباتی به آثار لوکاچ مربوط می‌شود و نظریه «بازتاب واقعیت»، ادبی‌ترین نظریه این نویسنده مجارستانی در نقد جامعه‌شناسی است. رئالیسم سبکی است که چنین بازتابی از کل جامعه در آن نشان داده می‌شود. تلقی لوکاچ این است که رمان صرفاً بازتاب پوسته سطحی واقعیت نیست، بلکه بازتابی حقیقی‌تر و پویاتر از واقعیت و در واقع بازتابان در قالب یک ساختار ذهنی است که به لباس کلمات درآمده است. این پژوهش بر آن است تا به شیوه تحلیلی - توصیفی کاربست نظریه بازتاب و مبانی فکری لوکاچ را در رمان فارسی مهدی اشتری و عربی، هاجر عبدالصمد بررسی کند و به تطبیق این نظریه در محتوای دو داستان عربی و فارسی می‌پردازد. نتایج پژوهش بیانگر این است که هر دو اثر به خوبی پدیده جدید اجتماعی را به چالش کشیده‌اند و در به تصویر کشیدن حوادث داستان با بهره‌گیری از زبان رمان به‌خوبی از آن به‌عنوان ابزاری برای بیان ناهنجاری‌های موجود آمده، در نتیجه ظهور و بروز داعش بهره‌بردارند. در واقع هر دو نویسنده از چارچوب سنتی به متن پرهیز کرده‌اند و مؤلفه‌های نقد جامعه‌شناسی لوکاچ و نظریه بازتاب به‌خوبی در آن نمایان است. اشتری تضاد و تناقض‌های اجتماعی موجود در جامعه تحت سلطه داعش را از نظر گذرانده و عبدالصمد نیز شاخصه‌های نقد جامعه‌شناسی و نظریه بازتاب را در خشونت‌ورزی، جهادنگاح و دیدگاه‌های فمینیستی و... متبلور کرده است.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۵/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۳۱

واژه‌های کلیدی:

واقع‌گرایی،

نقد جامعه‌شناختی،

لوکاچ،

بازتاب،

عشاق زیر گیوتین داعش،

حبیبی داعشی.

استناد: کارخانه، معصومه؛ محمدی، مجید؛ معروف، یحیی و سبزیانپور، وحید (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی نظریه بازتاب لوکاچ در دو رمان

عشاق زیر گیوتین داعش مهدی اشتری و حبیبی داعشی هاجر عبدالصمد. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۳ (۴)، ۱۳۱-۱۶۳.

© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/jcl.2022.5171.2094

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

نقد جامعه‌شناختی در میان همه آثار ادبی بیش از همه به رمان معطوف است که البته با توجه به شباهت‌های آشکار دنیای رمان با واقعیت اجتماعی، امری طبیعی به نظر می‌رسد. شاخه بزرگ جامعه‌شناسی رمان به بررسی شیوه به‌تصویر کشیدن جامعه در رمان می‌پردازد... می‌توانیم جرج لوکاک را در این روش پیشگام بدانیم؛ او تئوری رمان و جامعه‌شناسی رمان خود را از ابتدا بر پایه زیبایی‌شناسی هگل بنا نهاد. لوکاک در مرحله بعد به تئوری مارکسیستی گرائید و بنیان‌گذار اصلی جامعه‌شناسی مارکسیستی به‌عنوان یکی از روش‌های پرنفوذ در جامعه‌شناسی ادبیات شد. (عسگری حسنکلو، ۱۳۹۵: ۲۱) در رویکرد نقادان، برای پی‌بردن به عمق یک اثر ادبی بایستی به نقد و بررسی انعکاس واقعیت جامعه در دل رمان روی آورد و از این منظر است که «لوکاک به مانند لوسین گلدمن معتقد است که رمان‌نویس تحت تأثیر اوضاع اجتماعی خاصی است که ذهنیاتش را شکل می‌دهد.» (گلدمن، ۱۳۷۱: ۲۱۲) نخستین نظام منسجم در جامعه‌شناسی ادبیات از سوی جورج لوکاک شکل گرفت. وی دیدگاه تحلیلی خود را در این زمینه، بر اساس پیوند نزدیک و دیالکتیکی هنر و جامعه بنا می‌نهد و به پستوانه برخی منابع فکری و مراجع علمی تأکید دارد که نباید ادبیات را هرگز از فرایند تکاملی زندگی جدا در نظر گرفت. (ر.ک؛ لوکاک، ۱۳۷۳: ۱۳۳-۱۳۷) آنچه که لوکاک به آن باور دارد این است که رمان بازتاب صددرصد واقعیت نیست، بلکه انعکاسی از آن است و به نظر او «ادبیات، جهان صغیری است که جهان کبیر (واقعیت جهان) را منعکس می‌کند.» (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۹۱) با پیدایش و قدرت گرفتن داعش در یک دهه اخیر، مضامین جدیدی به عرصه داستان‌نویسی معاصر افزوده شد. جنگ و رویارویی کشورهای عربی با داعش به عرصه داستان‌نویسی نیز راه پیدا کرد و ماحصل آن پیدایش حیبی‌داعشی‌هاجر عبدالصمد در کشور مصر و عشاق زیرگیوتین‌داعش مهدی اشتری در ایران شد؛ از این رو این مقاله بر آن است تا به بررسی تطبیقی بازتاب حوادث نوظهور در دو رمان فارسی و عربی بپردازد و مؤلفه‌های نقد جامعه‌شناسی لوکاک را در این دو بررسی کند.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

این پژوهش گامی نوین در جهت ارائه صورتی از ایفای نقش جامعه در اثر ادبی است. با توجه به ماهیت جدید پدیده داعش، نیازمند بررسی بازتاب و نقد جامعه‌شناسانه آن در ادبیات داستانی ایران و کشورهای عربی است و از آنجایی که موضوع جدید است و تاکنون کمتر بدان پرداخته شده‌است؛ این

نوشتار در پی آن است تا ضمن بررسی و نقد جامعه‌شناسانه این دو اثر به کاربست نظریه مارکسیستی لوکاج پردازد و میزان بازتاب و انعکاس و تعهد نویسنده دو رمان در دو محیط متفاوت را نسبت به مسائل اجتماعی روز، تناقضات و تضادهای موجود در جامعه را در دو رمان نسبت به قضیه داعش از نظر بگذراند. از این رو این مقاله، در پی دست یافتن به این دو هدف است: بررسی تحلیلی و نقد جامعه‌شناختی و ادبی بر مبنای نظریه بازتاب لوکاج و رئالیسم اجتماعی در رمان‌های عشاق زیرگیوتین داعش و حبیبی داعشی و تحلیل این موضوع که این دو نویسنده چگونه با به کارگیری رئالیسم اجتماعی توانسته‌اند، تناقضات و تضادهای موجود در جامعه را نشان دهند.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

– مؤلفه‌های نظریه لوکاج در نقد جامعه‌شناختی ادبیات چگونه در رمان‌های عشاق زیرگیوتین داعش و حبیبی داعشی نمود یافته‌است؟
– هر دو نویسنده چگونه توانسته‌اند تناقض، تضادها و شرایط اجتماعی جامعه را در اثر خود منعکس کنند؟

۴-۱. پیشینه پژوهش

تاکنون درباره نقد جامعه‌شناسی مطالعات و پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته‌است. همچنین آثار پرشماری در قالب پایان‌نامه، مقاله و کتاب به نگارش درآمده که به آن‌ها اشاره می‌شود.
سمیه شریفی (۱۳۹۰) به بررسی موضوع «نقد جامعه‌شناسی لوسین گلدمن در اثر مادام بواری فلوبر» پرداخته‌است. وی در این پایان‌نامه جهان‌بینی نویسنده را به‌منظور دست‌یابی به علت پدید آمدن یک اثر ادبی در جامعه پیدا کند. از لوسین گلدمن و جورج لوکاج، از جامعه‌شناسی ادبیات و ریشه آن و تاریخچه آن صحبت به میان آمده‌است. سپس به رابطه بین متن و جامعه پرداخته شده و با صحبت کردن از فلوبر نشان داده شده که مکتب رئالیست قرن نوزده تنها جریان ادبی بوده که می‌توانسته جامعه فرانسه قرن نوزده را به بهترین شکل ممکن نشان بدهد. ساختار جامعه در داستان مادام بواری بررسی شده؛ چرا که ساختارگرایی تکوینی گلدمن، ساختار متن را به‌عنوان ساختار جامعه در نظر می‌گیرد و متن را در جامعه بررسی کرده و دریافت این اثر را در جامعه فرانسه قرن نوزده و بیست مورد عنایت قرار داده شده‌است، همچنین نشان داده شده که چرا فلوبر تصمیم گرفت «کتابی بر مبنای هیچ» بنویسد. با صحبت از جهان‌بینی نویسنده از علت تراژیک بودن آثار او به نقد گذاشته شده‌است. جمال ادهمی و پرویز جهانگیری (۱۳۹۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقد جامعه‌شناختی رمان سفر محمود دولت‌آبادی»

به این نتیجه رسیده‌اند که دولت‌آبادی با انتخاب سبک رئالیستی، کلی‌ترین و عمیق‌ترین مسائل زندگی را در تجرید از مسائل جزئی و حاشیه‌ای به تصویر درآورده است. در متن این روایت، نه جزئیات زندگی و کار و کوشش‌های شخصی انسان، که سرنوشت کلی او در جهان و جامعه با وضوح و دقت ریزبینانه‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد و رمان سفر وی روایت دردمندانه سیر تباه‌شدگی یک خانواده حاشیه‌شهری است. این داستان حکایت تنازع بقا و کشاکش انسان‌هایی است که در گیرودار با یکدیگر و جزر و مدهای زمانه گرفتار شده‌اند. مجید شمس‌الدین نژاد (۱۳۹۲) در پایان‌نامه خود باعنوان «نقد و بررسی رمان کافه پیانو از فرهاد جعفری و گلد/ از نجیب محفوظ با تأکید بر نقد جامعه‌شناختی» به بررسی نقد جامعه‌شناختی پرداخته است. دستاورد پژوهش این است که رمان کافه پیانو و گلد/ هر دو تحت تأثیر جریان‌های سیاسی و اجتماعی شکل گرفته‌اند و نویسندگان هر دو رمان با تأسی از مسائل اجتماعی زمان خود این رمان‌ها را به نگارش درآورده‌اند و درگیری‌ها و کشمکش‌های آن روز را در آثار خود منعکس کرده‌اند. تفاوت وضعیت اجتماعی در ایران و مصر و درک مسائل توسط نویسنده بسیار مورد توجه قرار گرفته است. یکی از شخصیت‌های داستان اولاد حارتنا به نام عمر حمزاوی، در واقع خود نویسنده (نجیب محفوظ) است که درگیر انقلاب مصر است و از نظر سیاسی و اجتماعی فعال بوده است و به همین دلیل به شیوه‌ای بسیار محسوس و ملموس روایت‌گری می‌کند، اما شیوه روایت فرهاد جعفری در رمان کافه گدا، بیشتر نتیجه قریحه نویسندگی است تا فعالیت اجتماعی در قد و قواره نجیب محفوظ. شریفه مرادی، سیداحمد پارسا و کمال خالقی پناه (۱۳۹۲) پایان‌نامه ارشد خود را باعنوان «تحلیل رمان سووشون براساس نظریه ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن» به نگارش درآورده است. نویسنده در این پایان‌نامه به بررسی تعیین نوع ساختار معنادار در رمان از نظر گلدمن و بررسی ساختار سووشون و جهان‌بینی سیمین دانشور و شناخت شگردهای ادبی او در جهت تبیین گروه‌های اجتماعی مورد نظر رمان در درک بهتر شرایط اجتماعی آن دوره و نقش آن در تبیین و شکل‌گیری رمان پرداخته است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که سیمین دانشور با استفاده از شگردهای ادبی همچون تک‌گویی، سود جستن از تقابل‌های دوگانه در روایت داستان، توالی زمان در داستان و تیپ‌سازی به تعیین وضعیت گروه‌های اجتماعی مورد نظر خود در رمان می‌پردازد؛ همچنین استفاده از میانجی‌های موجود در رمان که در واقع پل ارتباطی میان سطح رمان و واقعیت سیاسی، اجتماعی است نشان می‌دهند که، طبقه اجتماعی خانم دانشور همان طبقه متوسط سنتی و جهان‌بینی حاکم بر رمان سووشون ایدئولوژی ملی-مذهبی است. عزت ملابراهیمی و علی صباغیان (۱۳۹۳) در مقاله‌ای باعنوان «نقد جامعه‌شناختی

رمان‌های سه گانه *احلام مستغانمی* (با تکیه بر رمانتیسیم جامعه گرا)» به نقد جامعه‌شناختی این سه رمان می‌پردازد و شناخت کاملی از اوضاع جامعه‌ای که نویسنده در آن می‌زیسته، به دست می‌دهد و دستاورد این مقاله این است که اگرچه رمان‌های *احلام مستغانمی* مضامین رمانتیسیم فردگرا دارد، عمده مطالب و محتوای آن را می‌توان در حوزه رمانتیک جامعه‌گرا قرار داد. مهم‌ترین هدفی که نویسنده از پردازش این آثار دنبال کرده، این است که نمای کلی جامعه الجزایر را در دوره‌ای ترسیم کند که معاصر با حوادث داستان است. سطحی‌نگری و نوع نگرش مردم به روشنفکران و رفتارهای ناپسند آنان همگی مسائلی است که در رمان‌های سه گانه به آن‌ها پرداخته شده است. عبدالقاسم ترابی و سید حسین سیدی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «روایات نجیب محفوظ فی ضوء النقد الاجتماعي مع عناية خاصة برواية أولاد حارتنا» به بررسی نقد اجتماعی و شرایط به‌وجود آمدن این رمان می‌پردازد و به این نتیجه رسیده است که نجیب محفوظ به خوبی و با زبان قوی و غنی توانسته مسائل اجتماعی آن روز جامعه مصر را به تصویر بکشد. او بیشتر به مسائلی چون فقر، زن و اصلاح جامعه پرداخته است. طباطبایی نژاد (۱۳۹۴) نقد جامعه‌شناختی رمان‌های *بازی آخر بانو*، *خاله بازی*، *به هادس خوش آمدید* و *سگ سالی* بلقیس سلیمانی را نوشته است. طباطبایی نژاد در این پایان‌نامه به بررسی این رمان‌ها براساس نقد تکوینی لوسین گلدمن پرداخته است. دستاورد پژوهشگر این است که بلقیس سلیمانی از معدود نویسندگان زنی است که موضوعات اجتماعی و سیاسی با محتوای آثارش آمیخته شده‌است و این چهار رمان او بیش از همه نمایش‌دهنده واقعیات جامعه ایرانی هستند و بررسی‌های او براساس نقد تکوینی و با هدف دریافت ایدئولوژی نویسنده، جایگاه طبقاتی او و میزان مطابقت ساختارهای اثر با جامعه، نشان می‌دهد که سلیمانی، از طبقه روشنفکرانی است که با روستا ارتباط تنگاتنگی دارد. از لحاظ ایدئولوژیک، می‌توان سلیمانی را نویسنده‌ای با گرایش سوسیالیستی و آثار وی را برگردانی از واقعیت جامعه ایران دانست. علی شهرکی (۱۳۹۴) پایان‌نامه‌ای با عنوان «مسائل اجتماعی در رمان *من زنده‌ام* اثر معصومه آباد بر اساس نظریه ساختارگرایی گلدمن» نوشته است و در آن به بررسی حقایق واقعیت‌های تاریخی- اجتماعی فراوانی از جامعه ایران در دوره قبل و بعد از جنگ تحمیلی پرداخته‌است. این اثر بیانگر واقع‌گرایی اوضاع اجتماعی جامعه ایران قبل از انقلاب اسلامی و همچنین شرایط حاکم در زمان جنگ تحمیلی و دوران سخت اسارت است که با هدف بررسی و انعکاس این واقعیات، مسائل اجتماعی انعکاس یافته در داستان با تکیه بر رویکرد جامعه‌شناختی گلدمن به بررسی اثر پرداخته‌است.

فاطمه میرزایی (۱۳۹۴) پایان‌نامه خود را با عنوان «نقد جامعه‌شناختی رمان زمستان ۶۲ اثر اسماعیل فصیح براساس نقدتکوینی» نوشته است. نویسنده در این رمان به موضوع جنگ تحمیلی پرداخته است و بر مبنای نقدتکوینی به بررسی اثر پرداخته است. دستاورد این پژوهش نشان می‌دهد که این رمان یک اثر کاملاً اجتماعی و محصول ذهنیت و تفکر ایدئولوژیک نویسنده‌ای از طبقه متوسط شهری و تحصیل کرده آمریکا است و بنا بر جهان‌بینی و خاستگاه اجتماعی خاص خود، بر کارکردهای منفی جنگ تأکید دارد. نویسنده در این رمان دیدگاه انتقادی خود را نسبت به جنگ و پیامدهای آن بیان می‌کند. او با قرار دادن راوی (خود) در صحنه‌های جنگ و نیز از زبان شخصیت‌های دیگر داستان، دیدگاه طبقه‌ای را که نمایندگی می‌کند، درباره مسائل اجتماعی و سیاسی آن دوره از تاریخ ایران منعکس کرده است. فصیح در این رمان، دیدگاه منفی نسبت به جنگ دارد؛ این جهان‌بینی تأثیر فراوانی بر شکل‌گیری و تکوین این رمان دارد.

مسروره مختاری (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل محتوایی رمان آتش به اختیار اثر محمدرضا بایرامی براساس جامعه‌شناسی رمان جورج لوکاج و لوسین گلدمن» به بررسی جامعه‌شناختی رمان‌ها پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که ادبیات، زبان گویای هر جامعه‌ای است و ادبیات هر عصری نمایانگر احوال حاکم بر آن زمان و منعکس‌کننده مکوننات درونی، باورها، طرز تفکر و جهان‌بینی نویسنده است... جامعه و اوضاع اجتماعی تأثیری ژرف در آثار هنری برجای می‌گذارد، چنان تأثیری که نویسنده بدون آگاهی بسیاری از عناصر اجتماعی و فرهنگی را در اثر خود منعکس می‌کند. مریم محمودی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «نقد و تحلیل مضامین اجتماعی رمان سووشون سیمین دانشور» به بررسی فضای اجتماعی سال‌های پیش از انقلاب و تحلیل مسائلی چون نقش زنان در اجتماع، مردمسالاری، غرب‌زدگی و حضور استعمار و خانواده با تکیه بر رمان سووشون پرداخته است و به این دستاورد رسیده است که سیمین دانشور با تیزبینی و درایتی متعهدانه تلاش کرده است، بخشی از حقایق تلخ اجتماعی و نیز دردها، رنج‌ها و مصائبی را که در این سال‌های سیاه بر ملت ایران رفته است، ترسیم نماید. گفتمان زنان در این رمان کاملاً غالب است و به‌طور کلی خانواده محور است. دانشور غرب‌زدگی را نتیجه استعمار می‌داند.

اما آنچه که به موضوع نقد جامعه‌شناختی رمان داعش براساس نظریه لوکاج مربوط می‌باشد، طی کنکاش‌های صورت پذیرفته توسط نگارندگان، تاکنون پژوهشی با این عنوان یافت نشده است.

این پژوهش، بر شیوه توصیفی-تحلیلی برای بررسی نقد اجتماعی با تکیه بر نظریه بازتاب لوکاج در رمان فارسی عشاق زیرگیوتین داعش مهدی اشتری و رمان عربی حبیبی داعشی هاجر عبدالصمد تکیه می‌کند و به این منظور با توجه به خصیصه‌های هر دو اثر، در چارچوب مکتب آمریکایی در ادبیات تطبیقی قرار می‌گیرد؛ چراکه این مکتب مرزهای قومی و ملی را درنوردیده و به ادبیات، به‌عنوان مسئله‌ای کلی می‌نگرد و از روابط تاریخی و تأثیرپذیری آثار از یکدیگر عبور نموده و به بعد زیبایی‌شناسی متن و ارتباط اثر ادبی با علوم دیگر عنایت ویژه دارد؛ از این رو آنچه در این پژوهش ملاک عمل قرار گرفته تأثیر و تأثر دو اثر نیست، بلکه بر انعکاس نظریه بازتاب لوکاج و مؤلفه‌های زیرمجموعه نقد اجتماعی در دو رمان است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. خلاصه هر دو رمان

رمان عشاق زیرگیوتین داعش روایت دو شخصیت به نام سامان و سامره را به تصویر می‌کشد. سامان جوانی ایرانی است که سال‌های کودکی خود را در حومه شهر پاریس گذرانده است. در همسایگی آن‌ها نیز یک خانواده پولدار عراقی زندگی می‌کردند که یک دختر پنج ساله به نام «سامره» داشتند که برای بازی با سامان به خانه آن‌ها می‌آمد. سامره دل‌بستگی شدیدی به سامان داشت و اگر یک روز مادرش اجازه نمی‌داد نزد سامان برود گریه می‌کرد. با گذشت زمان، دل‌بستگی آن دو به هم بیشتر می‌شد، اما یک روز و طی یک اتفاق آن‌ها ناچار شدند مدتی از هم جدا شوند. پدر سامره که عراقی بود، منزلشان را فروخته بود و آن‌ها برای کارهای تجاری به بغداد رفتند. سامان که رزمی‌کار بود، با شنیدن این ماجرا افسرده شد، حتی باشگاه هم نمی‌رفت. او پدرش را وادار نمود تا از سامره خواستگاری کند. خانواده سامره با ازدواج آن دو به شدت مخالفت نموده و اعلام کردند تمایل ندارند سامره با یکی از اقوامشان ازدواج کند. سامان متوجه شد که فرد پولدار عراقی به نام عثمان التکریتی ادعا می‌کند عاشق اوست و قرار است با هم ازدواج کنند. سامره آدرس منزل جدیدشان در بغداد را به سامان می‌دهد. او هم از تصمیم خانواده‌اش برای ازدواج با عثمان راضی نیست و حال و روزش هر روز بدتر و وخیم‌تر می‌شود. سامان به بغداد می‌رود. هم‌زمان با او گروه فرانسوی برای تهیه گزارش از میزان خرابکاری داعش و قتل عام مردم بی‌گناه عراق به دست تروریست‌های داعش آمده بودند. سامان به محل زندگی سامره می‌رود و مرد عراقی که در راه او باز می‌کند، کسی نیست جز عثمان التکریتی. با هم درگیر می‌شوند و سامان ناامید از ازدواج با سامره به فرانسه باز می‌گردد. پس از مدتی

پلیس فرانسه عکس‌هایی از جنازه پدر و مادر سامره که در یک کارخانه متروک داخل بشکه اسید سولفوریک کشف و با آزمایش دی‌ان‌ای شناسایی شده بودند را به سامان نشان می‌دهد، اما هیچ خبری از سامره و خواهرش به دست نیآورده بود. تا اینکه، از طرف دلالی به نام ابویوسف خبر می‌رسد که سامره به همراه خواهرش امره در مسیر رفتن به رقه برای پیوستن به داعشی‌ها هستند و در ادامه اتفاقات تلخ و شیرینی برای آن‌ها رخ می‌دهد و در نهایت نیز به یکدیگر می‌پیوندند.

رمان حبیبی/داعشی هاجر عبدالصمد نیز داستان جنگ است. روایت زنی به نام لیلی است که زندگی عاشقانه‌ای با محمود، همسر خود دارد، اما پس از چندی و به یک‌باره متوجه تغییر رفتار او می‌شود و کمی بعد محمود او را بی‌هیچ‌دلیلی طلاق می‌دهد. این طلاق، آغاز زندگی سخت و مقدمه پیوستنش به داعش می‌شود. او پس از طلاق، نمونه یک زن عفیف و پاکدامن است که جامعه اطرافش نمی‌تواند او را به این چشم نگاه کند، حتی حازم، همسر صمیمی‌ترین دوستش یعنی سها نیز به دنبال کامجویی از اوست. سها در جشن تولد پسرش متوجه رفتار ناشایست همسرش می‌شود و تصمیم می‌گیرد از آن به بعد رابطه‌اش را با لیلی قطع کند. سها حفظ خانواده و همسرش را به ادامه دوستی با نزدیکترین دوستش ترجیح می‌دهد. او پس از این جدایی در خانواده هم با سخت‌گیری‌های بیشتری مواجه می‌شود، به طوری که، وقتی می‌خواهد با دوستانش به شمال برود با مخالفت آن‌ها مواجه می‌شود. در محل کار نیز استاد ماجد، در طمع دست‌یابی به اوست. لیلی ماجرا را با گریه برای مادرش نقل می‌کند. خانواده و در نهایت پدرش تصمیم می‌گیرند تا لیلی را به عقد احمد پسر عمویش در آورند، اما لیلی که هنوز هم عاشقانه عشق محمود را در قلب خود دارد، از این ازدواج سرباز می‌زند. تا اینکه سروکله سمیره همکار سابقش پیدا می‌شود، سمیره که برای رهایی از مشکلاتش قصد پیوستن به داعش دارد سعی می‌کند تا برای کمک به لیلی او را با خود همراه کرده و هردو به داعش بپیوندند، که این اتفاق هم می‌افتد و سمیره با ندامت و پس‌ازاینکه مورد سوءاستفاده جنسی از طرف داعشی‌ها قرار می‌گیرد، ایدز گرفته و با فرزندی که در شکم دارد به شهر خود باز می‌گردد و در گوشه‌ای او و طفلش از دنیا می‌روند، بدون این که از حمایت خانواده برخوردار باشند. لیلی نیز به داعش می‌پیوندد و پس از پی‌بردن به نقشه شوم داعشی‌ها برای بهره‌برداری مالی از خانواده‌اش و سپس قتل آن‌ها با کمک محافظ داعشی، به نام عمر (عشق جدید داعشی) از میان داعشی‌ها فرار می‌کنند و با او ازدواج می‌کند و سپس به شهر خود بازمی‌گردد و فرزندی به دنیا می‌آورد، اما عمر که در زندگی گذشته خود به دستور فرمانده داعش و برای حفظ جان خود، یک مادر بی‌گناه را جلوی چشمان پسرش می‌کشد، توسط همان پسر که حالا

دیگر بزرگ شده بود، کشته می‌شود و لیلی می‌ماند و باری از خاطرات از یک عشق و حبیب داعشی و فرزندی به نام ملک که از او به یادگار دارد. به ناچار برای حفظ جان دخترش به آلمان می‌روند. لیلی در آلمان، غریبانه از دنیا می‌رود و ملک که نمی‌تواند از خاطرات و خانواده‌اش بگذرد، برمی‌گردد تا نزد دایی‌اش و خانواده آن‌ها زندگی کند. او در بازگشت با پسری به نام ماجد آشنا می‌شود. ماجد پسر محمود است و زمانی که محمود، مادر ملک را طلاق می‌دهد، دو ساله بود.

۲-۲. نظریه بازتاب

جورج لوکاج، فیلسوف و منتقد مجارستانی (۱۸۸۵-۱۹۷۱) و به پیروی از او، لوسین گلدمن (۱۹۷۰-۱۹۱۳) با استفاده از عقاید مارکسیستی، مبانی و نظریات این علم را گسترش دادند. لوکاج معتقد است که میان پدیده ادبی و واقعیت اجتماعی که این پدیده ادبی توصیف کننده آن است، رابطه‌ای مستقیم و آینه‌وار وجود دارد. در واقع او تحت تأثیر اندیشه‌های مارکسیستی قائل به چنین ارتباط گریزناپذیری میان رمان و جامعه بود.

لوکاج معتقد است که باید با رویکرد کلی‌نگری به بررسی جامعه‌شناسی اثر ادبی پرداخت، در حقیقت او رئالیسم را با بهره‌گیری از مفهوم «کلیت» تعریف می‌کند. لوکاج آثار ادبی را با توجه به شرایط تاریخی و اجتماعی آن‌ها مورد بررسی قرار داده است. او معتقد است که ساختار اثر ادبی، تحت تاثیر ساختار اجتماعی خاصی که اثر حاصل آن است، شکل می‌گیرد، البته او به هیچ‌وجه مدعی نیست که متن رمان به بازآفرینی صرف واقعیت اجتماعی می‌پردازد. زیبایی‌شناسی لوکاج، خواستار بازآفرینی مکانیکی واقعیت نیست و متنی را رئالیستی می‌داند که جامعه را به مثابه کلیتی منسجم بر مبنای شخصیت‌ها و عمل‌های نوعی ترسیم می‌کند (زیم، ۱۳۷۷: ۱۵۷).

آنچه بیش از همه در نظریه لوکاج اهمیت دارد، این است که او رمان را بازتاب واقعیت می‌داند. وی اثر هنری را بازتابی از وقایع جامعه می‌داند و رئالیسم سبکی است که چنین بازتابی از کل جامعه در آن ارائه می‌شود. این دیدگاه لوکاج با عنوان «نظریه بازتاب» نام برده می‌شود که یکی از نظریات مهم در نقد جامعه‌شناسی رمان به حساب می‌آید. لوکاج بزرگترین نظریه پرداز در این عرصه محسوب می‌شود. اگرچه همه نظریه پردازان مارکسیست و پسامارکسیست به آن رو کرده‌اند، اما «آن‌ها بازتاب نامستقیم واقعیت را در رمان و ادبیات، حقیقی‌تر از بازتاب آن در کتاب‌های تاریخی دانسته‌اند» (تسلیمی، ۱۳۸۸: ۱۵۷).

لوکاج در نظریه بازتاب‌واقعیت، با دید کلی به واقعیات اجتماعی و سیاسی موجود در رمان می‌نگرد. از نظر او هر فردی دارای فردیت صرف نیست، بلکه نماینده یک تیپ یا طبقه است، لوکاج معتقد است که «فرد نمونه‌وار است، نه از آن جهت که میانگین آماری خصوصیات فردی، قشر یا طبقه‌ای است، بلکه بدان سبب که در وجود، شخصیت و سرشت او، ویژگی‌های واقعاً نمونه‌وار سرنوشت عام طبقه، در عین حال به‌شیوه صحیح عینی و نیز همانند سرنوشت فردی او نمودار می‌شود» (لوکاج، ۱۳۷۷: ۳۷۱).

با این توضیحات آشکار می‌شود که تیپ یا طبقه در نقد جامعه‌شناسی رمان اهمیت زیادی دارد و یکی از مباحث اساسی نظریه بازتاب‌واقعیت است. در سخن لوکاج و تبیین او از جامعه، خصیصه بارز روش مارکسیستی این است که عناصر متفاوت زندگی اجتماعی را به‌عنوان قطعات جدا و ایزوله در نظر نمی‌گیرد، بلکه این اجزاء و ابعاد متنوع، کلی منسجم و ساختارمند هستند (نجف زاده، ۱۳۸۱: ۴۶).

لوکاج در این نظریه «واقعیت را یگانه معیار درستی تفکر و آگاهی می‌داند» (لوکاج، ۱۳۷۹: بخش یادداشت مترجم). وی به دیالکتیک در جامعه معتقد بود «لوکاج با برداشتی دیالکتیکی از جامعه و ساختارهای موجود در آن، جامعه را به‌عنوان کلی منسجم و عناصر آن را در ارتباط و تأثیر و تأثر متقابل با یکدیگر می‌بیند. او تکامل جامعه را فرایندی واحد و یگانه می‌داند، به این معنی که ممکن نیست مرحله معینی از تکامل در هیچ‌یک از قلمروهای زندگی اجتماعی انجام پذیرد، بی آنکه بر دیگر قلمروها تأثیر بگذارد» (لوکاج، ۱۳۷۹: ۲۵۹). مقوله‌های اصلی دیالکتیک لوکاج مفاهیم «کلیت» و «وساطت» هستند... مقوله کلیت، یعنی چیرگی عمومی و تعیین‌کننده کل بر اجزاء (لوکاج، ۱۳۸۵: ۴۷).

به واقع لوکاج، هرگاه بخت و اقبالی برای گشوده‌شدن فضای سیاست پیش می‌آمد به مخاطره قدم گذاشتن بر صحنه و دست‌زدن به انتخاب و موضع‌گیری، تن می‌سپرد و همین آمادگی همیشگی او بود که پیچش‌ها و چرخش‌های گوناگون و اغلب متضادی را در سیر حیات فکری و نمادین او رقم زد و بعضاً موجب شد، جریان اصلی و غالباً دولتی مارکسیسم او را تاحدی پس بزند (لوکاج، ۱۳۹۰: ۱۰ و ۱۱).

بنابراین بازتاب‌واقعیت‌های اجتماعی در رمان روشی است که جامعه‌شناسان به‌ویژه لوکاج در نقد جامعه‌شناسی رمان به آن اهمیت ویژه‌ای نشان داده‌اند؛ زیرا نویسنده رمان را گزارش‌گر طبقات واقعی جامعه می‌داند، از همین رو بین ساختار رمان و جامعه پیوند برقرار می‌شود.

با این توضیحات و از آنجایی که یکی از ابعاد مهم نظریه لوکاج بررسی واقعیت‌های اجتماعی است. ما به‌عنوان نمونه در این رمان‌ها، این مهم را ملاک عمل قرار داده‌ایم. برطبق این نظریه و برای مثال به بررسی رمان *عشاق زیر گیوتین داعش* پرداخته ایم.

۱-۲-۲. هویت جویی

اشتری و عبدالصمد، ضمن به چالش کشیدن شخصیت‌های اصلی داستان با دیدگاه نقادانه نسبت به جامعه بحران‌زده حاصل از ظهور داعش، بحران هویت را به‌نمایش گذاشته‌اند. درحقیقت، آنان هویت جویی در شخصیت‌های داستان را ناشی از جامعه جنگ‌زده می‌دانند. «القاعده و طالبان به‌عنوان دو گروه بنیادگرای سلفی، ایستار تعاملی خود با دیگر گروه‌های هم‌سنخ و مسلکشان را به توجه به علایق و باورهای مشترک و جهان‌بینی یکسان، به‌گونه‌ای می‌فهمند که نوعی هویت مشترک را می‌سازند و به تعبیر «بارنت» و «آدلر» به‌نوعی «حس ما بودن» (sense of we-ness) دست می‌یابند... شیوه هویت جویی داعش به‌ویژه در نخستین سال‌های سربر آوردن این گروه تا اندازه زیادی به القاعده شباهت داشت (عباس زاده؛ سبزی، ۱۳۹۴: ۶۰ و ۶۳).

«به عقیده مارکسیست‌ها، ایدئولوژی آن چیزی است که باعث می‌شود ما زندگی‌مان را به سبک و سیاق خاصی تجربه کنیم و بعد فکر کنیم که این شیوه طبیعی درک خود جهان است. ایدئولوژی در بسیاری از موارد به‌نحوی از انحنا، واقعیت را تحریف می‌کند و آن چیزهایی که اصالت ندارند و متناقض هستند - مانند اختلافات طبقاتی موجود در نظام سرمایه‌داری - را به دروغ، طبیعی و برحق جلوه می‌دهد. اگر تسلیم ایدئولوژی شویم در دنیایی موهوم زندگی خواهیم کرد، دنیایی که مارکسیسم، آن را وضعیت آگاهی کاذب می‌نامند» (برتس، ۱۳۹۴: ۱۰۱). در این رمان، افرادی که به داعش پیوسته‌اند، را به‌عنوان نمونه بی‌چون و چرایی از تسلیم‌شدگان در برابر ایدئولوژی «داعشیسم» نشان داده‌است و آنچه که عبدالصمد در به‌تصویر کشیدنش موفق عمل کرده‌است، تعریف و کاربست شیوه‌های «هویت جویی» در رمان است. عمدتاً شخصیت‌ها به‌گونه‌ای نمایش داده شده‌اند که مصداق آشکاری برای افراد جویای هویت باشند. زمانی که سمیره از لیلی برای پیوستن به داعش دعوت می‌کند، ام‌سلمان، جلساتی را تشکیل می‌دهد تا آنان در کنار هم بیشتر به حس «ما بودن» پی‌برند و هر کدام سرنوشت خود را که شرح می‌دهند، آشکار می‌شود با انگیزه دست‌یابی به این هدف به داعش پیوسته‌اند.

لیلی... تقول: أين الجميع؟ سمیره: سيأتون في موعدهم لم تتأخر أم سلمان عن موعدها أبداً... هي المسؤولة عنّا و عنّ إنهاء ترتيبات السفر (عبدالصمد، ۲۱۰۷: ۲۸) تحركت أم سلمان... أخرجت حاسونها: لقد اقترب موعد السفر يجب أن تجدوا الأعداء المناسبة التي ستقولونها لِدوكم... سأكون معكم لأشرح لكم بالتفصيل خطة السفر... (عبدالصمد، ۲۱۰۷: ۲۹).

(ترجمه: لیلی... پرسید: بقیه کجا هستند؟ سمیره: نگران نباش. به موقع سرقرار می آیند. ام‌سلمان هرگز قرارش را به تأخیر نمی اندازد. ... او مسئول ما و هماهنگی سفر است. ام‌سلمان تکانی خورد... لپ تابش را روشن کرد و... گفت: زمان سفر نزدیک است و باید دلایل لازم را برای این سفر پیدا کنید و به خانواده‌هایتان بگویید... با شما خواهم بود تا نقشه سفر را مفصلاً برایتان شرح دهم.)

آن‌ها از تک تک اعضا می‌خواهند قصه زندگیشان را روایت کنند، تا از این طریق بتوانند همبستگی بیشتری بین اعضا ایجاد کنند و در نتیجه، هویت اصلی را فراموش و خود را به سمت یابی به نوعی هویت جمعی سوق دهند.

أریدکم أن تحکي لنا كل واحد فصتها دون حجل فنحن هنا أخوات في الله... جهاد النفس قبل الجهاد ضد الظلم (عبدالصمد، ۲۱۰۷: ۲۹).

(ترجمه: می‌خواهم هریک از شما داستان زندگی‌اش را بدون شرمساری بگوید. ما همه اینجا خواهیم... و جهاد بانفس را قبل از جهاد علیه ظلم انجام دهید.)

پژوهشگران دریافته‌اند، در سیستم‌های حکومتی که اعمال تبعیض آمیز داشته‌اند، افراد آن جامعه بیشتر دچار بحران هویت شده‌اند. شاید سؤالی که لیلی با آن مواجه است از این موضوع نشأت گرفته است و سبب می‌شود بعدها، هویت فردی خود را فراموش کند و برای به دست آوردن هویت دیگری یا جمعی به داعش بپیوندد و مصائبش را از این طریق به بوته فراموشی بسپارد. «با بررسی اعضای داعش مشخص می‌شود که این افراد نتوانسته‌اند با هنجارهای جامعه خود به صلح برسند و نقشی که خانواده فرد و جامعه او آن را محترم می‌شمارند، بپذیرند. وقتی هویت پایمال شده فردی با تصویر تحقیر شده گروهی که شخص متعلق به آن است با هم پیامیزند، می‌تواند تأثیرات بسیار عمیقی به جای بگذارد و افرادی را که در حالت معمول می‌توانستند به هنجار باشند و به نوعی آینده روشنی داشته باشند بر می‌انگیزاند و مسیر زندگیشان را تغییر می‌دهد. در نتیجه با عضو شدن در داعش؛ یعنی تروریست شدن، هویت منفی را برای خود انتخاب کرده‌اند» (عبدالملکی، ۱۳۹۴: ۱۳۹).

همان‌طور که در بحث هویت‌جویی در رمان حبیبی داعشی اشاره شد، باید اضافه کنیم «شیوه هویت‌جویی داعش و الگوهای رفتاری برآمده از آن در زمینه جلب نظر مخاطبان بسی موفق‌تر از روش رقیبان (القاعده و طالبان) بوده است. در این زمینه، بهره‌گیری ویژه از نمادها و نشانه‌های گوناگون تاریخی، قومی، فرهنگی و مذهبی درخور توجه است. شعارهای داعش و همراهی آن با باورهای قوم‌گرایانه بعثی و ادعای خلافت اسلامی یادآور دوران عباسی به اذهان است» (عباس‌زاده؛ سبزی، ۱۳۹۴: ۶۴). چندین بار در رمان فارسی به مسئله بعثی و گریز به هویت‌جویی از آن دوران اشاره شده است. «اینا

همشون بعثی هستن و الان بعثی‌ها مغز متفکر و فرمانده اصلی داعشن» (اشتری، ۱۳۹۵: ۵۵). و یا «سامره می‌دانست که عثمان، برادر و پدرش برای داعش کار می‌کردند و همگی از بعثی‌های متعصب و سابق طرفدار صدام حسین و از فرماندهان اصلی داعش بودند» (اشتری، ۱۳۹۵: ۳۱). اگر به فراست انتقادیمان مراجعه کنیم، گویی نویسنده می‌خواهد با پیوند زدن داعش و داعشی‌ها به دوران بعثی، هویت از دست‌رفته آن‌ها را فریاد بزند و نیز از سهم بعث در شکل‌گیری این پدیده سخن براند و فضای مفاهمه‌ای را در این باب بگشاید.

در جای دیگری درباره خانواده عثمان و عمر التکریتی از نیروهای داعش چنین می‌نویسد: «هر دو برادر از ورزشکاران قوی‌هیکل و جزو رزمی‌کاران خشن فرانسه بودند و در رشته کشتی کج و بوکس تایلندی عناوین قهرمانی داشتند. پدر آنان از افسران ارشد اطلاعاتی رژیم بعثی صدام حسین بود که به دلیل جنایت جنگی و شرکت در حملات شیمیایی حلبچه و کشتار کردها به زندان محکوم شده، اما از زندان فرار کرده بود و با جعل هویت، همراه پسران و همسرش به فرانسه پناهنده شده بود... عثمان مدت زیادی در زندان فرانسه و مدتی نیز در بیمارستان روانی بستری بوده و حتی کارت قرمز دیوانگی داشت و تحت درمان با شوک الکتریکی و داروهای قوی روان‌درمانی بود و چندبار به جرم قتل و نزاع دستگیر و آزاد شده بود» (اشتری، ۱۳۹۵: ۳۰). و در جای دیگری: عثمان التکریتی که از خانواده‌های پرنفوذ و پولدار و همگی از سران بعثی سابق رژیم صدام بودند (اشتری، ۱۳۹۵: ۲۸).

از دیگر مؤلفه‌های هویت‌جویی در این رمان، «تفسیر تندروانه از آموزه‌های اسلامی، منطق تکفیری و جهادی و باور به عملیات انتحاری و مردن برای پیروز شدن، است» (عباس‌زاده؛ سبزی، ۱۳۹۴: ۶۴) که همگی این شاخص‌ها در رمان حبیبی/داعشی نیز مشاهده می‌شود و هر دو رمان در این زمینه مشابهت دارند. به نظر می‌رسد تضاد و تناقضی که در هر دو رمان این رمان‌ها وجود دارد، ناشی از سیطره سرمایه‌داری جهانی در کشورهای عربی است که سبب شده شخصیت‌های داستان اعتقادات اصولی خود را فراموش کنند و گرفتار منطق تکفیری و مرگ برای رستگاری شوند.

عادتْ مَها-أم سلمان و هي تشعُر بالضيّق كانتْ تكلّم نفسها هل حقاً أصبحْتُ ألقنُ الكذبَ إلي ذلك الحدِ ، كانَ اختيارُ القصةِ التي روّتها علي ليلي موقفاً ، كانتْ تلكَ قصةِ إحدى الفتياتِ التي جندتَهُم من قبل لأجلِ الدولةِ الإسلاميةِ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۳۴).

(ترجمه: مها- ام سلمان... عذاب وجدان داشت که چرا باید آن همه دروغ‌پردازی کند. داستانی که برای لیلی به هم بافته بود و موفق هم بود، در واقع داستان یکی از دخترهایی بود که پیش‌تر عضوگیری‌اش کرده بود.)

مَهَا تَقُولُ بِتَأْتِرٍ: أَصْبَحَ الْمَسْلُونَ يَقْتُلُونَ فِي كُلِّ مَكَانٍ ، سَادَ الظُّلْمُ فِي بِلَادِنَا أَصْبَحَتْ حَالَةُ مَجْتَمَعَاتِنَا يُرْثِي لَهَا ، فَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمْ خَسِرَتْ شَيْئاً كَبِيراً فِي تِلْكَ الْبِلَدِ وَ لَكِنْ دَعَوْنِي أَقْلَ لَكِنَّ أُنَّ هُنَاكَ الْكَثِيرِينَ مَنْ فَقَدُوا أَكْثَرَ مِنْكُمْ وَ وَاجِبِكُمْ نَاحِيَتَهُمْ أَنْ تَسَاعِدُوهُمْ فِي رَفْعِ الظُّلْمِ عَنْهُمْ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۳۴).

(ترجمه: مها با نارحتی گفت: مسلمان‌ها همه جا کشته می‌شوند. ظلم و ستم در کشورمان رواج یافته است، به طوری که باید به حال کشورمان گریست. تک تک شما چیز بزرگی را از دست داده‌اید، اما بگذارید تا بگویم بسیاری از افراد بیش از شما ستم دیده‌اند و وظیفه شما این است که به آن‌ها در رفع ظلم و ستم کمک کنید.)

۲-۲-۲. مبارزه با هویت اسلامی در کشورهای اروپایی و حضور ملیت‌ها و کشورهای مختلف

در داعش

در شکل‌گیری نیروهای داعش، کشورهای مختلفی از سرتاسر جهان نقش داشتند. آنان به هر علتی در گروه جنگجویان و نیروهای داعش قرار می‌گرفتند؛ بنابراین حضور «افراد مختلف با ملیت‌های متنوع از پنج قاره جهان از آسیای مرکزی گرفته تا شمال آفریقا و اروپا و آمریکا در گروه داعش دلیلی بر فراملی‌گرایی این گروه است» (عباس زاده؛ نخعی؛ ۱۳۹۸: ۴۸). اشتری در چندین بخش رمان به این نکته اشاره نموده است:

«آن شب، تعداد زیادی از زن‌ها و دخترهای نوجوون کرد به کوه‌ها، جنگل‌ها و تپه‌های اطراف رودخونه فرار کرده بودند... سگ‌های درنده داعشی را جلوتر فرستاده بودیم و گروهی از شبه‌نظامیان چچنی داعشی از جلو و گروهی از شبه‌نظامی‌های فرانسوی و انگلیسی داعشی از عقب حرکت کردیم» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۴۶).

یکی از گروه‌های جمعیتی تشکیل‌دهنده داعش، اتباع خارجی اروپایی و مسلمان هستند که مهم‌ترین انگیزه یا دلایل پیوستن این افراد را می‌توان در نارضایتی شدید آنان از موج اسلام‌هراسی در غرب، تحقیرشدگی مسلمانان و دفاع از هویت اسلامی‌شان خلاصه کرد. در آماری که از والس‌تیریت ژورنال به نقل از مرکز بین‌المللی مطالعات افراط‌گرایی منتشر شده است، نشان می‌دهد فرانسه بیشترین تعداد جنگجویان را در میان داعش داشته است. در میان گروه‌های تکفیری-سلفی، داعش، عضوپذیرترین گروه به‌شمار می‌رود؛ چراکه نسبت به دیگر گروه‌های مسلح... از وضعیت مالی بهتری برخوردار است. فرانسه، سعودی، تونس، مراکش، ترکیه و مصر پنج کشوری هستند که بیشترین تعداد نیرو را از میان داعشی‌ها دارند. در میان کشورهای غیر مسلمان روسیه، فرانسه و آلمان بیشترین تعداد نیرو را دارا است (سردارنیا؛ صفی زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۰). پژوهشگران براین باورند که «بخشی از نیروهای

جذب شده به داعش را شهروندان اروپایی و آمریکایی تشکیل می‌دهند. این اشتیاق از سوی افراد برای پیوستن به داعش را می‌توان این‌گونه توجیح کرد که فشارهای تبعیض آمیز علیه مسلمانان، مهاجرین و رنگین‌پوستان در غرب، یکی از دلایل جذب آنان به گروه‌هایی است که امکان انتقام را برای آنان فراهم می‌آورد... اکنون مسلمانان در کشورهای آمریکا، انگلیس، کانادا، فرانسه و هلند، غیرخودی محسوب می‌شوند» (کسرای؛ داوری مقدم، ۱۳۹۴: ۲۰۵).

سامان... تعجب می‌کرد که مسافران اتوبوس داعشی را جوانانی از کشورهای مختلف مانند فرانسه، انگلیس، کانادا، چین، روسیه و بوسنی تشکیل می‌دادند که دنبال سراب آرزوهایشان دل به این گروهک تروریستی بسته بودند (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۱۲). ابو حنظله ... گفته بود که نیمی از اعضای اروپایی داعش که در سوریه و عراق می‌جنگیدند از گروه جهادیون فرانسوی و اهل فرانسه و از طرفداران متعصب داعش بودند (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۱۵).

کمیسیون حقوق بشر اسلامی، دسامبر ۲۰۱۴، طی نامه‌ای به شورای امور اقلیت‌های سازمان ملل، نسبت به آنچه تبعیض نژادی علیه مسلمانان در غرب به‌ویژه انگلیس توصیف شده، به شدت اعتراض کرد. در این نامه عنوان شده است که تبعیض علیه مسلمانان در انگلیس به امری عادی مبدل شده و دولت این کشور قوانین ضد تروریسم را علیه حدود ۳ میلیون نفر از مسلمانان در این کشور اعمال می‌کند. (قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران، ستاد حقوق بشر، ۱۳۹۳) حضور تبعه کشورهای مختلف در این گروه و اخبار منتشر شده از آن‌ها در رسانه‌ها باعث شده پیگیری اخبار آن‌ها و توجه به اتفاقات صورت گرفته توسط داعش، همواره این گروه را در صدر اخبار رسانه‌ها نگه دارد» (کسرای؛ داوری مقدم، ۱۳۹۴: ۲۰۸).

در بخش‌هایی از رمان فارسی و عربی به نقش محوری ترکیه در انتقال و جابه‌جایی نیروهای داعش اشاره شده است.

حطتِ الطائفةِ في مطارِ أسطنبول... أم بلال التي رحبتُ بهم كثيراً... (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۴۵).

(ترجمه: هوایما در فرودگاه استانبول به زمین نشست. ام‌بلال به آن‌ها خوش آمد).

اشتری هم در رمانش به این موضوع اشاره کرده است. تأثیر ادبیات از رمان و انعکاس آن با جزئیات از نکات محوری این رمان است.

«اکثر کسانی که از کشورهای آسیایی و اروپایی می‌آمدند و قصد پیوستن به داعش را داشتند، در پوشش گردشگر خارجی به ترکیه وارد و به‌وسیله عوامل تروریست‌های داعش، سازماندهی و از طریق

مرز سوریه و عراق به سرعت به داعش ملحق می‌شدند و در پادگان‌های داعش عملیات تروریستی مانند آموزش‌های نظامی و بمب‌گذاری انتحاری را می‌دیدند و برای داعش می‌جنگیدند» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۰۸).

در رمان عربی اطلاعات مفیدی درباره مقر فرماندهی داعش و مناطق تحت اشغال آنان آمده‌است و عبدالصمد به این جزئیات توجه بسیار نموده و با قلم ادبی به بازتاب آن پرداخته‌است. نیروها از ترکیه به سوریه و شهرهای آن همچون حلب، رقه و مناطقی از این کشور مانند: دیرالزور و القائم و برخی مناطق در حَسکه سوریه فرستاده می‌شدند و سپس به عراق و مناطق اشغالی آن اشاره می‌کند: موصل، تل‌عافر، بعقوبه و جرف‌الصخر و پالایشگاه نفت بیجی و مناطق دیگر همچون درنه در لیبی و برخی مناطق نیجریه، افغانستان و پاکستان.

وصلوا جميعاً إلى مدينة الإسكندرية... و أغادزُ (انا: مها) للرجوع إلى القاهرة... بعد نزولكم من الطائرة في مطار اسطنبول تركب سيارة... ليوصلكم إلى مدينة أنطاكية... قالت سميرة؟ لماذا سنسافر عن طريق تركيا... السبب أن تركيا تستقبل آلاف من السياح كل يوم فسفركم بغرض السياحة تغطية مناسبة و من ثم يُمكنكم المرور من الحدود إلى سوريا أو العراق (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۴۰ و ۴۱)

أم سلمان تبتسم: هذه هي مدينة برقة عاصمة الخلافة الإسلامية... ثم أخذت تشير إلى المناطق التي سيطرت عليها داعش و هي تقول: تل عافر و دیر الزور و القائم و بعض المناطق في الحسكة هذا في سوريا فقط ثم انتقلت إلى خريطة العراق و أخذت تشير إلى المدن التي حَفَظَها عن ظهر قلب... الموصل و بعدها هي تكريت و تل عافر و بعقوبه و جرف الصخر و مِصفَاة بيجي لتكرير البترول و... (عبدالصمد: ۲۰۱۷: ۴۲).

(ترجمه: همگی به شهر اسکندریه رسیدند... من (مها) فردا به قاهره برمی‌گردم... از فرودگاه استانبول تاکسی می‌گیرید تا شما را به انطاکیه برساند. سمیره پرسید: چرا از طریق ترکیه سفر می‌کنیم؟ دلیلش این است که ترکیه هر روز پذیرای هزاران جهانگرد است... و این پوشش خوبی است و همچنین این امکان را دارید که از مرز سوریه یا عراق بروید)

۲-۲-۳. مصائب کردهای کوبانی و ایزدی‌ها

یکی از نقاط مثبت و تلاقی هر دو رمان به تصویر کشیدن مصائبی است که بر سر کردهای کوبانی و ایزدی‌ها رفته‌است. با این تفاوت که در رمان فارسی بازتاب بیشتری داشته‌است. «مادر وحشت‌زده و گریان سوری دختر شیرخواره‌اش را در آغوش گرفته بود و فریاد زنان می‌گفت: «ما اهل شهر کوبانی سوریه هستیم!... داعش به شهر ما حمله کرد. کردها خودشان اسلحه به دست گرفته بودند و با داعش می‌جنگیدن. به شهر ما خمپاره شیمیایی شلیک کرد... همه مردم شهر آلوده شدن... داعشی‌ها با

کامیون‌های نظامی و وانت‌های موشک‌انداز او مدن توی شهر و مردم ما رو زیر گرفتن... به من گفتن همسر تو کافره و اونو جلوی من تیرباران کردن... نوزاد شیرخواره سوری بر اثر عوارض ناشی از حمله شیمیایی داعش فوت کرده بود» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۱۹ و ۱۲۰).

«گاهی تاجران پولدار می‌رسیدند و دختران نوجوان ایزدی را برای فاحشه‌خانه‌های استانبول و دیسکوه‌های شبانه آنجا می‌خریدند و با خود می‌بردند تا به‌عنوان برده‌جنسی برای آنان کار و خودفروشی کنند.» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۴۵)

«در مارکسیسم، نظام اقتصادی زیربنای همه جوامع را می‌سازد و این نظام به روابط اجتماعی منتهی می‌شود. این زیربنای اقتصادی است که روبنای فرهنگی را تعیین می‌کند» (برتس، ۱۳۹۴: ۱۰۱). اشتری زیربنای اقتصادی و روابط طبقاتی را در گفتگوی مادر فرانسوی سامره و سامان به‌خوبی به تصویر می‌کشد: «پدر سامره گفته بود که ما از ازدواج سامره با عثمان منصرف شدیم، ولی حالا دوست داریم این ازدواج، سر بگیره. گذشته از اینا پدر سامره یه تاجر سرشناس و پولداره تو باید بری با یه دختر در حد و اندازه خودت ازدواج کنی. تو می‌تونی برای سامره یه عروسی مجلل توی هتل هیلتون پاریس بگیری؟ نه، نمی‌تونی... تو نمی‌تونی خواسته‌های اونو تأمین کنی! اون یه دختر پولدار عربی می‌خواد مثل یه اشراف‌زاده زندگی کنه» (اشتری، ۱۳۹۵: ۲۲). ایدئولوژی سیاسی مارکسیستی در این بخش موج می‌زند و یکی از شخصیت‌های اصلی داستان که سامان باشد از این رهگذر به ناچار به مبارزه با نظام سرمایه‌داری می‌پردازد.

گشتی‌های داعش و... سگ‌های وحشی آنها به دخترهای نوجوان هجوم می‌بردند و برخی هدف تیراندازی قرار می‌گرفتند. افراد داعش آنان را با زنجیرهای بلند می‌بستند تا برای فروش به شهر موصل یا رقه انتقال دهند. بعضی از دختران نوجوان از ترس شلوارهایشان را خیس کرده بودند و افراد ما آنان را هل می‌دادند و به بدنشان دست می‌زدند (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۴۵-۱۴۷). در سوریه و شهر پالمیرا بمب منفجر می‌شه و مدرسه بچه‌های کوچیک با خاک یکسان می‌شه (اشتری، ۱۳۹۵: ۷۱). «افراد ما، بالای سر اجساد دخترای کرد و ایزدی فراری و نیمه‌لخت که بر روی زمین افتاده بود، هلهله و شادی راه انداخته و رقص داعشی می‌کردن...» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۵۰). از مرز ترکیه به این طرف... بچه‌های شیمیایی شده به وسیله بمب‌ها و خمپاره‌های داعش و صدها مهاجر زن و بچه سوری که پای پیاده به طرف مرز فرار می‌کردن، دیده میشه (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۶۳). هزاران کودک سوری و عراقی از سوء تغذیه رنج می‌برن... و زمان فرار و مهاجرت در دریای مدیترانه غرق می‌شن (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۶۶).

پرداختن به جنایاتی که در حق مردم غیرنظامی رفته است را نویسنده منعکس نموده است و در این رمان، عبدالصمد به گوشه‌هایی از آن‌ها از زبان شخصیت «عمر» به خوبی اشاره نموده است. او در جواب سوال لیلی به گوشه‌هایی از سفاکی‌های داعش در حق مردم بی‌دفاع چنین می‌نویسد:

الأمرء و القادة أَعَدُّوا عَلَيَّ بِالْمَالِ وَ عَرَضُوا عَلَيَّ الْكَثِيرَ مِنَ الْفَتَيَاتِ لِأَتَزَوَّجَهُنَّ، لَكِنِّي كُنْتُ أَرْفُضُ... فَقَدْ كُنْتُ أَرْفُضُ طَرِيقَتَهُمْ فِي الزَّوْجِ وَ التَّدْبِيلِ بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ بِتِلْكَ الطَّرِيقَةِ الْحَيَوَانِيَّةِ... فِي أَحَدِ الْأَيَّامِ طَلَبَ مِنِّي قِيَادَةَ كَتَيْبَتِي فِي إِحْدَى الْمَوَاجِهَاتِ بَيْنَ التَّنْظِيمِ وَ الْأَيْدِيِّينَ فِي جَبَلِ سِنْجَارٍ بِالْعِرَاقِ، وَ كَمَا يَفْعَلُ الْقَادَةُ فَقَدْ أُشْرِفْتُ عَلَيَّ الْمَعْرَكَةَ. قَامَ الْمُقَاتَلِينَ بِقَتْلِ الرِّجَالِ مِنْ أَسْرَى لِأَنَّهُمْ عَلَيَّ حِدِّ قَوْلِ كُفَّارٍ، كَانَتْ هِيَ أَوَّلُ مَرَّةٍ أَرَى الْقَتْلَ بِأَمِّ عَيْنِي لِعِزْلِ أَسْرَى حَرْبٍ... تَمَّ سَيِّئُ النِّسَاءِ وَ قَامَ أَحَدُ الْقَادَةِ لِيَفْخِصَهُمْ وَ عِنْدَمَا أَمْسَكَ بِأَحَدَهُنَّ قَامَتْ بِالْبَصْقِ عَلَيَّ وَجْهِي، ثَارَتْ ثَائِرَتِهِ وَ قَامَ بِتَصْيِيبِ الْبُنْدُقِيَّةِ عَلَيَّ رَأْسِهَا، لَمْ أُسْتَطِعِ التَّحْمَلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَكَمَّمْتُ بِمَعَارِضَتِي وَ ضَرَبْتُهُ فَسَقَطَ أَرْضاً أَمَامَ الْمُقَاتَلِينَ وَ صَرَخَتْ بِهِمْ: قَتَلْتُمُ الرِّجَالَ الْعِزْلَ، الْآنَ سَتَقْتُلُونَ النِّسَاءَ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۷۷ و ۷۸)

(ترجمه: فرماندهان، دخترهای زیبایی بسیاری را به من نشان می‌دادند تا با آن‌ها ازدواج کنم و پول زیادی به من پیشنهاد می‌دادند، اما من نپذیرفتم... من شیوه ازدواجشان و دست‌به‌دست کردن زن‌ها را در میان مردان قبول نداشتم... روزی فرمانده‌ام در گردان از من خواست تا در یکی از درگیری‌های داعش با ایزدی‌ها در کوه‌های سنجار عراق شرکت و فقط نظارت کنم. داعشی‌ها بسیاری از مردان اسیر ایزدی را کشتند؛ چون معتقد بودند کافرند! برای اولین بار بود که با چشم خودم، کشتار اسیرها را می‌دیدم... بعد به زن‌ها توهین کردند. یکی از فرماندهان بازرسی بدنی زن‌ها را شروع کرد و به یکی از آن‌ها دست زد، آن زن به صورت فرمانده آب دهن انداخت، فرمانده خشمگین شد و سرش را نشانه گرفت. نمی‌توانستم بیش از این شاهد این مناظر باشم؛ به مخالفت پرداختم و ضربه‌ای به او زدم و او جلوی پای بقیه نیروها افتاد و فریاد زد: مردان بی‌گناه را کشتید، حالا زن‌ها را می‌کشید.)

جنایات داعش علیه کردهای ایزدی و محاصره آن‌ها در کوهستان، در واقع محروم کردن آن‌ها از آب، غذا، دارو و امکانات زندگی است که به روایت اخبار موثق، سبب ازبین‌رفتن عده زیادی از آن‌ها شده است و به گزارش سازمان ملل، بیش از هزار کودک به دلیل کمبود غذا و دارو و قرار گرفتن زیر نور آفتاب، جان سپرده‌اند (زر نشان؛ میرجعفری، ۱۳۹۷: ۲۰۸).

۲-۲-۴. خشونت افراطی داعش

خشونت، این پدیده اجتماعی در دوران معاصر طبیعتاً به موازات جامعه، نیز در رمان انعکاس می‌یابد و اقسامی دارد: خشونت آشکار و خشونت پنهان. خشونت‌های پنهان خود به زیر مجموعه‌های خردتری چون خشونت‌های روانی و اقتصادی تقسیم می‌شوند: خشونت اقتصادی شامل؛ استثمار، ناامنی شغلی،

محرومیت مالی، شغل کم درآمد، کار منجر به مرگ، بیکاری و شغل کاذب، کار طاقت فرسا و... تقسیم می‌شود. خشونت روانی شامل؛ نگاه ارو تیک، تجاوز، خودکشی، طرد شدن، کم‌انگاری، طلاق، ترک همسر، جلوگیری از رشد زن، انگ زدن، احساس ناامنی، فرار از خانه، نازایی، ربودن دختر، تعدد شرکای جنسی، محرومیت از حمایت خانواده، تعصب، کمبود عاطفی، بدنامی، افترا، رقابت هووها، محرومیت جنسی، خودکشی و خشونت در شب‌زفاف تقسیم می‌شوند. خشونت‌های آشکار هم به چند زیر مجموعه کوچکتر مانند «تهدید، کتک و دشنام» تقسیم می‌شود. (واصفی؛ ذوالفقاری، ۱۳۸۸: ۷۰-۷۲) اغلب موارد قید شده در هر دو رمان جاری است و اشتري با جماعت گرفتار گروهک تکفیری همدردی می‌کند. عبدالصمد که خود اهل مصر است به‌نظر می‌رسد به لحاظ اشتراک زبانی که با عراقی‌ها دارد، به ارائه جزئیات بیشتری از نحوه شکنجه داعش می‌پردازد و درباره سرنوشت سمیره، دوست لیلی که با هم به داعش پیوسته بودند و بالاجبار به جهاد نکاح پرداخته بود، چنین می‌نویسد:

كَيْفَ هِيَ سَمِيرَةُ؟ هَلْ مَوْلُودُهَا ذَكَرًا أَمْ أُنْثَى... أَطَرَّقَ مُحَمَّدٌ بِرَأْسِهِ ثَانِيَةً وَقَالَ: مَاتَتْ وَ هِيَ تَلِدُ، وَ لِحَقَّهَا جَنِينَهَا بِأَسْبُوعَيْنِ فَقَدْ كَانَتْ الْفِتَاةُ تَحْمِلُ نَفْسَ مَرِيضِهَا وَ أَصَابَهَا فَيَرُوسٌ فَلَمْ يَسْتَطِعْ جَسَدُهَا الضَّعِيفُ تَحْمِلَهُ وَ لِحَقَّتْ بِأُمِّهِ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۹۶).

(ترجمه: سمیره حالش چگونه؟ فرزندش دختره یا پسر؟ محمود باز هم بر سر خود کوبید و گفت: حین زایمان مرد. جنینش هم دو هفته بعد به او پیوست؛ چون او هم ایدز داشت. جسم ضعیفش تحمل نداشت و به مادرش پیوست.)

درواقع خشونت در برابر افراد از جایگاه اجتماعی آن‌ها فراتر رفته و همه افراد گرفتار این جماعت به یکسان مورد شکنجه قرار می‌گیرند. سازمان ملل در گزارشی، فهرستی از اعمال خشونت‌آمیز و رعب‌آور داعش را منتشر کرد: «حملات گروه داعش و گروه‌های مسلح وابسته به آن شامل حمله مستقیم به غیر نظامیان، هدف قرار دادن زیر ساخت‌های غیر نظامی، اعدام و قتل هدفمند غیر نظامیان، آدم‌ربایی، تجاوز و دیگر خشونت‌های جنسی و فیزیکی علیه زنان و کودکان، به کارگیری اجباری کودکان، نابودی و تخریب اماکن مذهبی و فرهنگی و چپاول و غارت اموال شهروندان می‌شود» (کسرای؛ داوری مقدم، ۱۳۹۴: ۲۱۱ و ۲۱۲).

و «آن‌جایی که فرهنگ خشونت وجود دارد، خشونت نیز امری طبیعی تلقی می‌شود.» (صبا و دیگران، ۱۳۸۸: ۷۷) داعشی‌ها در اعمال رفتارهای خشونت‌گرایانه، کنش‌های اجتماعی آنان به گونه‌ای

است که گویا خشونت در آن‌ها درونی شده است و «درحقیقت داعش برای رسیدن به اهدافش از «همه گزینه‌های ممکن» استفاده می‌کند» (کسرایبی؛ داوری مقدم، ۱۳۹۴: ۲۱۲).

عبدالصمد در جایی به شکنجه‌های داعش اشاره می‌کند:

مَرَّتِ الْأَيَّامُ وَ عُمَرُ يَذُوقُ وَبِلَاتِ الْعَذَابِ فِي سَجْنِ أَبُو سَيَّافٍ لِيُجِيرَهُ عَلَى الْكَلَامِ وَ إِخْبَارِهِ عَنِ مَكَانِ لَيْلِي (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۸۸).

(ترجمه: روزها گذشت و عمر در زندان ابوسیاف طعم تلخ شکنجه‌ها را تحمل می‌کرد، تا شاید محل اختفای لیلی را لو بدهد.)

نویسندگان در هر دو رمان از بیشتر روش‌های خشونت‌بار داعش در حق قربانیان خود، پرده برداشته‌اند. نکته حائز اهمیت این است که با فرازهایی که در هر دو رمان آمده است، متوجه می‌شویم خشونت در بین داعشی‌ها به گونه‌ای است که تصور یک بیماری روانی برای انسان به وجود می‌آید. با این تفاوت که در رمان عربی بیشتر از خشونت اقتصادی مانند استثمار و کار منجر به مرگ و خشونت روانی همچون طرد شدن، احساس ناامنی، ربودن دختر، محرومیت از حمایت خانواده دیده می‌شود که این موارد کمابیش در رمان فارسی نیز به چشم می‌خورد، اما وجه مشترک هر دو رمان در خشونت آشکار که شامل تهدید، کتک و دشنام است دیده می‌شود.

«... نگهبانان سیاه‌پوش داعش که سر و صورتشان را پوشانده بودند، دو دست لباس قرمز متمایل به نارنجی به سامره و سامان دادند که بر تنشان کنند. لباس‌هایی که جلادان داعش هنگام بریدن سر اسرای سوری و عراقی و یا خبرنگاران اسیر به تن آنان می‌کردند و دستشان را از پشت می‌بستند و در کنار پرچم سیاه رنگ داعش و درحالی که از این مراسم غیرانسانی فیلم می‌گرفتند، با یک ضربه کارد تیزشده، سر قربانی را می‌بریدند و به سویی پرتاب می‌کردند. جلادان داعش مدت‌ها ... آموزش قصابی انسان، به‌ویژه سربریدن دیده بودند» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۴۲ و ۱۴۳).

موضوع مورد توجه نویسندگان فارسی در این رمان شکنجه قربانیان، قبل از قتل آن‌ها است. مسئله‌ای که داعش در موارد بسیاری آن را مرتکب شده و حتی اقدام به فیلم‌برداری و ضبط و پخش آن‌ها نیز نموده است. «شکنجه‌های آن‌ها روش‌های مختلف و متنوعی داشته که در این قسمت از داستان از زبان مادر سامان به آن می‌پردازد و دغدغه‌ها و نگرانی‌های مادرانه را نیز چاشنی آن می‌کند:

«به خاطر خدا وقتی به سوریه رسیدی آگه پشیمون شدی... بر گرد. نمی دونی اونجا چه جهنمیه! من چند بار توی تلویزیون و اینترنت دیدم داعش سر خیرنگارهای بی گناه رو می برن یا اون‌ها رو توی قفس در بسته فلزی آتیش می‌زنن» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۰۵).

تعریف شکنجه عبارت است از «تحمیل عمدی درد یا رنج شدید جسمی یا روحی بر شخصی که تحت کنترل متهم به شکنجه است» (زرنشان؛ میرجعفری، ۱۳۹۷: ۲۱۲). براساس این تعریف تمامی اقدامات داعش از قبیل قتل در ملأعام، فیلم گرفتن و در قفس انداختن مصداق بارز شکنجه است که به خوبی نویسنده این واقعیات تلخ را در این داستان بازتاب داده است. در حقیقت «داعش یک گروه بنیادگرای اسلامی با رویکرد جهادی است که با اقدامات خشن و پیشامردن خود، همچون گردن زدن، سوزاندن و به بردگی گرفتن انسان‌ها، سبب جلب توجه جهانی به خاورمیانه و مسلمانان شد» (ناوشکی؛ احمدیان، ۱۳۹۴: ۴۴).

در رمان حبیبی داعشی، نوع دیگری از خشونت با عنوان خشونت پنهان نیز دیده می‌شود. در بخشی از داستان، لیلی از ازدواج سرباز می‌زند و در حقیقت ازدواج نکردن زنان نیز باعث ایجاد خشونت پنهان می‌شود. پدر لیلی می‌خواهد او را به ازدواج اجباری پسرعمویش در بیاورد. لیلی به همین دلیل از خانه فرار می‌کند و به داعش می‌پیوندد. اساساً ارزش‌های پذیرفته شده اجتماعی، ایفاکننده نقش اصلی در بروز خشونت و خشونت‌ورزی است؛ به همین دلیل است که خشونت‌های غیرتمندانه عمدتاً به چشم نمی‌آیند و به عنوان امور عادی و روزمره اجتماع مقبول است. تعدد زوج‌ها، ازدواج نامناسب و ازدواج اجباری از مصادیق خشونت پنهان در هر دو رمان است که بازتاب آن‌ها در رمان به خوبی انعکاس یافته است.

(أبو لیلی) هُوَ وَاحِدٌ مِنْ أَكْبَرِ تِجَارِ السِّيَارَاتِ فِي مِصْرَ، شَرِكْتُهُ تُقَدَّرُ بِالْمِلايِينِ وَ نَفوُذُهُ كَبِيرٌ وَ أَنْ تَقَعَ فِتْنَةٌ مِنْ عَائِلَةٍ كَتَلَكْ فِي أَيَدِينَا فَهِيَ غَنِيمَةٌ يَجِبُ اقْتِنَاصُهَا جَيِّدًا... الْفِتْنَةُ سَنُدْرِبُهَا هُنَا... التَّرْجُمَةُ مَا هِيَ إِلَّا غَطَاءٌ حَتَّى تَقْتَنِعَ بِرُؤْيَتِنَا ثُمَّ نَقُومُ بِتَدْرِيبِهَا عَلَي إِدَارَةِ الْأَعْمَالِ وَ بَعْدَهَا تَعَوُّدٌ إِلَى أَرْضِ الْكِنَانَةِ لِتَقْتَنَعَ وَاللَّهَ بِالْعَمَلِ مَعَهُ... ثُمَّ سَيَمُوتُ أَيْبُهَا لِأَيِّ سَبَبٍ وَ أَحْيَئَهَا وَ مِنْ الْوَارِدِ أَمَّا كَذَلِكَ حَتَّى لَا يُصْبِحَ لَدَيْهَا غَيْرُ أَحْصَانِنَا فَتُصْبِحُ بِأَيْدِينَا كَالعَجِينِ وَ بِمَا تَمَلُّكُهُ مِنْ إِمْكَانِيَّاتٍ وَ هِيَ الْوَرِيثَةُ الْوَحِيدَةُ لِأَيْبِهَا سَنَسْتَطِيعُ أَنْ نَبْدَأَ أَقْوَى خَلِيَّةٍ فِي مِصْرَ وَ سَنُصْبِحُ عَمَلِيَّاتُنَا عَلَى أَرْضِ مِصْرَ أَقْوَى وَ أَعْنَفِ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۵۲)

(ترجمه: پدر لیلی یکی از بزرگ‌ترین تجار اتومبیل در مصر است. شرکت او میلیاردها دلار می‌ارزد؛ از این رو نفوذ بسیاری دارد و اگر بتوانیم دختر چنین خانواده‌ای را در مشتمان داشته باشیم، غنیمت است و باید خوب مراقبش باشیم... ترجمه پوششی است تا با دیدگاه‌هایمان آشنا و قانع شود. راه و روش تجارت و همه امور را به

او آموزش می‌دهیم. سپس او به مصر باز می‌گردد تا پدرش را برای کار کردن با ما قانع کند، پس از آن پدرش به دلایلی می‌میرد. برادر و مادرش نیز همین‌طور تا اینکه برای لیلی جز ما کسی نمی‌ماند و مانند موم در دستان ما می‌شود و به‌عنوان یگانه فرزند، همه ارث به او می‌رسد و به این ترتیب ما در مصر قوی‌ترین سازمان را خواهیم داشت و قوی‌ترین و بی‌رحمانه‌ترین عملیات را اجرا می‌کنیم.

۵-۲-۲. جنایت داعش (در اروپا)

جنایاتی از قبیل به آتش کشیدن انسان‌ها و کباب کردن آنان و کشتن کودکان بی‌گناه با استفاده از گاز بمب‌های شیمیایی خردل و یا سرب‌بریدن‌های وحشیانه اسرا و اعدام‌های کور بی‌گناهان و بمب‌گذاری‌های انتحاری در بازارهای شلوغ، مساجد، بقاع متبرکه و مقدس... در کارنامه سیاه داعش ثبت شده‌است (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۵۳).

«داعش مرتب از بمب شیمیایی و گاز خردل و اعصاب و سیاتوین مثل نقل و نبات استفاده می‌کرد» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۶۱).

مادر سامان خطاب به سامان: «پسرم عراق خطرناکه اونجا هر روز تروریست‌های داعش و القاعده بمب‌گذاری می‌کنن و مردم بی‌گناه می‌کشن... می‌ترسم برات اتفاقی بیفته!» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۵). شاید داعشی که ساخته و پرداخته اروپایی‌ها و آمریکایی‌ها است از معدود گروهک‌هایی باشد که تیشه به ریشه سازندگان آن نیز می‌زند. مرزهای کشتار آن‌ها از جغرافیا فراتر رفته و حتی در قلب اروپا نیز به انگیزه‌های مختلف نیز نفوذ پیدا کرده‌است. «سامان در کوپه قطار سریع‌السیر خوابیده بود که صدای جیغی بلند، ممتد و هولناک را شنید. از صندلی‌اش بلند شد و از کوچه بیرون آمد و به سمت سرچشمه صدای جیغ رفت. صدا از راهروهای قطار سریع‌السیر به گوش می‌رسید. پس از آن صدای تیراندازی نیز به گوش رسید. سامان دو نفر مرد مسافر مسلح را دید که یک قبضه سلاح کلاشینکف و یک کلت و چاقو و تیپ و قیافه داعشی داشتند و پرچم سیاه رنگ داعش را در دست گرفته بودند و با فریاد مسافران قطار آمستردام-پاریس را به مرگ تهدید می‌کردند. آنان یک مسافر زن را با شلیک گلوله زخمی کرده بودند» (اشتری، ۱۳۹۵: ۸۱).

۶-۲-۲. نقض حقوق کودکان

در رمان فارسی آمده‌است: «ولی یک روز بمبی منفجر می‌شه و مدرسه بچه‌های کوچیک با خاک یکسان می‌شه و دانش‌آموزای غرق در خونی رو می‌بینی که با گریه مادرشونو صدا می‌کنن... باید

بی‌اعتنا باشی... وگرنه فرمانده‌های داعش متوجه تو می‌شن و سرتو به باد میدی، در عراق وضع از این هم بدتره» (اشتری، ۱۳۹۵: ۸۱).

داعش در بخش‌هایی از عراق دست به کشتار گسترده اقلیت‌ها زد. شاید بتوان نام مجموعه اقداماتی را که داعش در قبال کرده‌های ایزدی ساکن در منطقه سنجار عراق انجام داده‌است را «نسل‌کشی» نامید. «منظور از نسل‌کشی، ارتکاب اعمال مشخص شده در ماده ۶ اساس‌نامه رم است که به قصد نابود کردن تمام یا قسمتی از یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی انجام می‌گیرد» (زرنشان؛ میرجعفری، ۱۳۹۷: ۲۰۷). پرداختن به مسئله ایزدی‌ها و جنایاتی که در حق آن‌ها رفته‌است را نویسنده مدنظر قراردادده و در این رمان به گوشه‌هایی از آن‌ها از زبان شخصیت «عمر» به‌خوبی اشاره نموده است. او در جواب سؤال لیلی به گوشه‌هایی از سفاکی‌های داعشی‌ها در حق مردم بی‌دفاع و خصوصاً ایزدی‌ها چنین می‌گوید:

أَطْلَقْتُ النَّارَ عَلَى قَلْبِهَا، فَخَرَّتْ مَيْتَةً أَمَامَ طِفْلِهَا الَّذِي يَبْلُغُ الثَّمَانِي أَعْوَامٍ... (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۷۷ و ۷۸)

(ترجمه: به قلبش شلیک کردم، در مقابل فرزند کوچکش که ۸ ساله بود، به زمین افتاد.)

«خشونت بی‌سابقه در مسیر پیش‌روی‌های داعش، یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد آن‌ها محسوب می‌شود. بنابه گزارش الدخیل، نماینده ایزدی پارلمان عراق، داعش ۵۰۰ تن از مردان ایزدی سنجار را اعدام کرده‌است و زنان ایزدی و مسیحی این سامان را به مثابه کنیز و غنیمت جنگی به فروش رسانده است.» (خبرگزاری ایرنا؛ ۱۳۹۳)

باورش نمی‌شد که آن تروریست‌های بی‌رحم، حتی در مساجد و حسینیه‌ها و بازارهای شلوغ بغداد بمب‌گذاری می‌کردند و برای این کار از کودکان و زنان که کمربند انفجاری بسته بودند، بهره می‌گرفتند. آنان بازار بغداد را با یک خودرو بمب‌گذاری شده منفجر کردند و صدها نفر از مردم بی‌گناه را که در میان‌شان کودکان خردسال و زنان باردار نیز بودند، زخمی کرده یا به قتل رسانده و مغازه‌های بازار را تخریب کرده بودند (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۷).

تَلَكْ عَيْنَا طِفْلٍ الَّذِي قَتَلْتُمْ أُمَّهُ، كَانَتْ تَلَكْ هِيَ نَظْرَتُهُ الَّتِي مَازَالَتْ تُحَاصِرُنِي فِي أَحْلَامِي (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۱۰۸)

(ترجمه: آن دو چشم، چشم‌های کودکی است که مادرش را کشتم، این همان نگاهی است که هر شب به سراغم می‌آید.)

أَوْقَفَ عُمَرَ السَّيَّارَةَ أَمَامَ الْحِضَانَةِ وَجَلَسَ يَنْتَظِرُ مَعَ لَيْلِي خُرُوجَ مَلِكٍ، بَعْدَ قَلِيلٍ فُتِحَتِ الْبَابَةُ... عِنْدَمَا رَأَتْ مَلِكًا، عُمَرُ يَقِفُ يَنْتَظِرُهَا وَ يَفْتَحُ ذِرَاعَيْهِ لِاسْتِقْبَالِهَا وَ لَكِنْ فَجَاءَتْ أَنْطَلَقَتْ رِصَاصَةً خَائِنَةً إِلَى رَأْسِ عُمَرَ الْمَفْتُوحِ لِابْتِنِهِ فَخَرَّ سَرِيعًا تَحْتَ أَقْدَامِ مَلِكٍ... هَلْ حَقًّا مَاتَ عُمَرُ؟ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۱۱۴)

(ترجمه: عمر اتومیل را روبه‌روی مهدکودک نگه داشت و همراه با لیلی منتظر ماند تا ملک بیرون بیاید دروازه باز شد وقتی ملک دید، عمر در انتظار اوست و آغوشش را برای ملک باز کرده ناگهان گل‌گوله‌ای خیانتکار، سر عمر را شکافت و با سر جلوی پای ملک افتاد... واقعا عمر مُرد؟)

۲-۲-۷. جهاد نکاح و دعوت به جهاد

اشتری و عبدالصمد هر دو به جهاد نکاح در رمان عنایت به‌خصوصی داشته‌اند. «برمبنای فتوای مفتیان سعودی و وهابی در خصوص جهاد نکاح که در سال ۲۰۱۳ مطرح شد، زنان می‌بایست خود را به‌عنوان بندگان جنسی در اختیار مبارزان جهادی قرار بدهند با هدف از بین بردن سرخوردگی مردان مبارز در طول جنگ» (سردارنیا؛ صفی زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۴). دلایل مختلفی اعم از سیاسی، اقتصادی و اجتماعی همچون پیشنهاد حقوق هنگفت و عواملی چون جهاد نکاح در پیوستن قشر جوان به داعش سهیم بوده است (سردارنیا؛ صفی زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۱). در واقع یکی از وجوه تمایز بخش گروه تروریستی داعش نسبت به سایر گروه‌ها، عضوگیری و حضور قابل توجه زنان از کشورهای منطقه خاورمیانه و خارج از منطقه است (سردارنیا؛ صفی زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۱). در عشاق زیرگیوتین داعش چنین آمده است:

«ابویوسف گفت: اینا توی پاریس پدر و مادر سامره رو دزدیدن و اون‌ها رو تهدید به قتل کردن و با زور سامره و امره رو به سوریه بردن تا جهاد نکاح بکنن... به اسم جهاد نکاح از راه دور توی اینترنت اون‌ها رو به عقد هم درمیارن و به ترکیه و از آنجا به سوریه و عراق می‌فرستن تا براشون بجنگن و اون‌ها با افراد داعش ازدواج کنن» (اشتری، ۱۳۹۵: ۵۳).

«اون شب ده‌ها دختر ایزدی و کرد فراری رو دستگیر کردیم و به زنجیر کشیدیم و به‌عنوان برده جنسی به شهر رقه و موصل فرستادیم تا به فروش برسند و بعضی از اون زیباروهای نوجوون و کودک ایزدی هم به فرمانده‌های داعش هدیه بشن» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۵۰).

با این تفاوت که عبدالصمد در آفرینش ادبی خود به یک رشته گفتگوهایی از خلال شخصیت‌های داستان می‌پردازد که در آن ماهیت جهاد نکاح را انکار می‌کند و با دید اغواگرایانه می‌خواهد سمیره را به قلب داعش بفرستد. نویسنده با این نکته به نقش محوری و استراتژیک زنان در این گروه تروریستی توجه نموده است. نکته‌ای که در این داستان جالب توجه است، این است که در این رمان، ابتدا جهاد نکاح انکار شده است.

قالت لیلی باستهزاء: نَعَمْ بِالطَّبَعِ. وَ هَلْ تُرِيدُنِي أَنْ أَذْهَبَ وَأُجَاهِدَ هُنَاكَ؟ وَ مَنْ مِثْلِي يُمَكِّنُهَا أَنْ تَجَاهِدَ أَعْظَمَ جِهَادٍ... جِهَادُ النِّكَاحِ أَلَيْسَ كَذَلِكَ؟ صَحَّكَتْ سَمِيرٌ وَقَالَتْ: هَلْ حَقًّا تُصَدِّقِينَ تِلْكَ الْخُرَافَاتِ هَلْ تَعْتَقِدِينَ أَنَّهِنَّ دَوْلَةٌ

الإسلامية مجرد جموع من الجهلة يريدون نساءً لِيَتَزَوَّجَهُمْ مَا يَفْعَلُونَهُ هُنَاكَ؟. قَالَتْ لَيْلَى: لا و أَيْضاً يُدْرِبُونَ الْأَطْفَالَ عَلَى حَمْلِ السَّلَاحِ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۲۱)

برخی از این زنان وظیفه جذب نیروهای تازه نفس را بر عهده دارند. نقش کلیدی که در رمان حیبی داعشی بر عهده ام‌سلیمان (مها) است. «داعش علاوه بر اینکه از زنان به عنوان عوامل مهم در راستای تقویت جهاد یاد می‌کند از آن‌ها به عنوان طعمه استفاده می‌کند تا بتواند نیروهای بیشتری جذب کند و در راستای آن به نیروسازی در آینده اقدام کند و قدرت گروه داعشی را در نسل‌های بعدی از طریق گسترش جمعیت تقویت کند» (سردارنیا؛ صفی زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۴).

در میان شخصیت‌های رمان حیبی داعشی این ام‌سلیمان (مها) است که مسئولیت جذب نیروها را بر عهده دارد:

لَيْلَى: مَنْ أُمُّ سَلْمَانَ؟ أَجَابَتْ سَمِيرَةُ: هِيَ الْمَسْئُولَةُ عَنَّا وَ عَنِ انْهَاءِ تَرْتِيبَاتِ السَّفَرِ... هِيَ لَمْ تُخْبِرْنَا سِوَى بَهَذَا الْاسْمِ وَ أَيْضاً تَرْتِدِي النِّقَابَ وَ لَا تُخْلَعُهُ أَبَداً... (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۲۸)

أُمُّ سَلْمَانَ أَجَابَتْ: كُنْتُ فِي بَدَايَةِ الْأَمْرِ فُرْصَةً لِلتَّجْنِيدِ وَ ظَنَنْتُ أَنِّي نَجَحْتُ وَ... (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۱۱۵)

ام‌سلیمان و جملگی زنانی که به داعش می‌پیوندند دلایل خاصی دارند. از جمله اینکه احساس می‌کنند امت اسلامی در خطر است و یا این یک وظیفه ایدئولوژیکی است که بر عهده آن‌ها نهاده شده است و یا در جستجوی معنای جدید هستند. جلوه‌های این تفکر را می‌توان در حیبی داعشی دید.

أَخَذَتْ تَشْرُحُ أُمَّ سَلْمَانَ أَشْيَاءَ عَنِ الْجِهَادِ وَ عَظِيمِ أَجْرِهِ عِنْدَ اللَّهِ وَ فَسَادِ الْمَجْتَمَعِ وَ حَرْبِ الْغَرْبِ عَلَى الْإِسْلَامِ، ثُمَّ قَالَتْ لَهُنَّ: أَرِيدُكُمْ أَنْ تَحْكِيَ لَنَا كُلَّ وَاحِدَةٍ فَيَكُنْ قِصَّتُهَا دُونَ حَجَلٍ فَنَحْنُ هُنَا أَخَوَاتٌ فِي اللَّهِ، أَرِيدُكُمْ أَنْ تَتَّقْنَ بَعْضُكُمْ، فَأَنْتُنَّ سَتَشْدُونَ أَوْ بَعْضُكُمْ فِي جِهَادِكُنَّ، جِهَادِ النَّفْسِ قَبْلَ الْجِهَادِ ضِدَّ الظُّلْمِ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۲۹)

(ترجمه: ام‌سلیمان مطالبی درباره جهاد و اجر بزرگ و فساد در جامعه و جنگ غرب علیه اسلام گفت و رو به دخترها گفت: «می‌خواهم هریک از شما داستان‌ش را بدون خجالت بگوید. ما همه اینجا خواهران دینی هستیم، دوست دارم به هم اطمینان داشته باشید و جهاد با نفس را قبل از جهاد علیه ظلم انجام دهید.)

مها-أم سلیمان- کانت تُكَلِّمُ نَفْسَهَا... أَنَّهُ لَا تَكْذِبُ عَلَى الْفِتْيَاتِ فَقَطْ بَلْ تَسْتَعْدِمُ قِصَصَهُنَّ لِأَيْقَاعِ بِالْمَزِيدِ، هَلْ مَا أَفْعَلُهُ هُوَ الصَّوَابُ؟ يَخْبِرُهَا رُوسَائِهَا دوماً إن هذا هو الجهاد، إن كانَ وَ ذَاكَ فَلِمَاذَا تَشْعُرُ بِكُلِّ ذَلِكَ الصَّيِّقِ أَلَيْسَ فِعْلُ الْخَيْرِ يُرِيخُ النَّفْسَ وَ الْخَاطِرَ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۳۴)

(ترجمه: مها با خودش حرف می‌زد و عذاب وجدان داشت... او به آن‌ها دروغ نگفته بود، فقط از داستان‌هایشان برای قانع کردن دیگران سوء استفاده می‌کرد و با خودش می‌گفت: آیا کاری که انجام می‌دهم درست است؟!)

رؤسایش مدام به او می‌گفتند که این دروغ‌پردازی‌ها بخشی از جهاد است. اگر این‌گونه بود پس این همه دل‌نگرانی برای چه؟!)

داعش از تکنیک‌های تبلیغی مختلفی برای جذب نیرو بهره می‌گیرد. از جمله: پروپاگاندا «در برخی اشکال کوشش‌های متقاعدگرانه مانند تبلیغ و سخن‌پراکنی (پروپاگاندا) از طریق توسل به عواطف و هیجان یا با استفاده از افکار و احساسات مردم به نفع حوزه خودی تقویت شود (حکیم آراء، ۱۳۹۰: ۳۶).

۸-۲-۲. باورهای سنتی و خرافی

برخی از تفکرات داعش ریشه در باورهای خرافی آنان دارد. شاید بتوان گفت این بخش از آرمان‌های آنان از وهابیت گرفته شده است. با این تفسیر که آنان احترام به میت و اهل قبور و مزار آنان را حرام می‌شمارند و اقدام به نابودی آن‌ها می‌کنند. داعش هم با چنین ایده‌ای و به بهانه مبارزه با بت‌پرستی همه مظاهر تمدنی را از بین می‌برد. «به محض تصرف شهر پالمیرا... بعضی از آثار باستانی و ساختمان‌های قدیمی و برج‌هایی چند هزار ساله باستانی را به بهانه نمادشیطان و بت‌پرستی بودن، با خمپاره و آریجی هفت، با خاک یکسان کرد» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۲۳). این موضوعی است که در هر دو رمان به خوبی به آن اشاره شده است.

«با عصبانیت بر روی دخترک خم شدم و از فاصله نزدیک، دو تیر به مغزش شلیک کردم که خون به صورتم پاشید و تکه‌های مغزش بیرون پریدند. چاره‌ای نداشتم باید شرافت، حیثیت و جنم داعشی‌مان رو حفظ می‌کردم!» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۴۸) ما یاد گرفته بودیم که هر فردی از گروه داعش حمایت نکند، کافره و گردنش باید زده بشه» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۶۱).

اما ایستادگی لیلی و سنت‌شکنی او در مقابل باورهای سنتی و مخالفتش با باورهای غلط به عنوان یک زن روشنفکر امروزی از همان صفحات آغازین داستان هویدا است و در پاسخ مخالفت مادر برای بیرون رفتن چنین می‌گوید:

أجابت: لست بمفردی ولا یهمني ما یقوله الناس... (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۸).

(ترجمه: پاسخ داد: من تنها نیستم و گفته‌های مردم برایم اهمیتی ندارد.)

۹-۲-۲. فمینیست یا وضعیت زن در دو رمان

اساساً به این دلیل که مباحث فمینیستی در این داستان زیاد مطرح نشده نمی‌توان نام این قسمت را فمینیستی گذاشت؛ چراکه زبان زنانه در این داستان به نوعی مسکوت مانده است که شاید منشعب از

ایدئولوژی مردسالارانه حاکم بر جامعه هدف باشد. «ماشری، ایدئولوژی را «حذف کننده» برخی از واقعیت‌های اجتماعی قلمداد می‌کند که نویسنده ای بسا با بی‌توجهی یا کم‌توجهی‌اش از آن غافل می‌ماند و منتقد با انگشت‌گذاری بر آن واقعیت‌ها را بازتاب می‌دهد» (تسلیمی، ۱۳۹۰: ۱۸۲). چهره‌های زنان در خانواده‌شان با زمانی که به داعش می‌پیوندند متفاوت است. لیلی شخصیت رمان عربی در میان خانواده خود نمونه زن طرد شده است، اما می‌توان به روحیه مختلف لیلی و مقابله‌اش با جامعه مردسالارانه قبل از پیوستن به داعش اشاره کرد. عبدالصمد از درد انسانی که زنان در جامعه مردسالارانه با آن مواجه‌اند سخن می‌گوید و از دغدغه‌ها و ترس‌های آنان را در قالب انتقادی و از برتری ایدئولوژیکی مردان در جامعه سخن می‌گوید:

مَرَّ أَسْبُوعِينَ وَ لَمْ يَعُدَّ عَمْرٌ وَ لَمْ تَجْرَأْ عَلَى السُّؤَالِ عَنْهُ، بَعْدَمَا رَجَلَ ذَلِكَ الْيَوْمَ نَدِمْتُ نَدِمًا شَدِيدًا عَلَى مَا قَالْتَهُ. أَرَادَتْ لَيْلَى أَنْ تَذْهَبَ وَ تَعْتَدِرَ وَ تُخْبِرَهُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ خَطَاةً. أَنَّهَا امْتَلَأَتْ بِخَبَائِثِهَا مِنَ الرِّجَالِ، مِنْ مَحْمُودِ الَّذِي تَرَكَ قَلْبَهَا خَاوِيًا وَ مِنْ أَبِيهَا الَّذِي اعْتَبَرَهَا مَاتَتْ وَ هِيَ مَازَالَتْ تَتَنَفَّسُ، وَ مِنْ أَيْمَنِ الَّذِي يَلُومُهَا كُلَّ اتِّصَالٍ وَ يُحَاوِلُ إِقْنَاعَهَا بِالْعُودَةِ وَ مِنْ أَحْمَدَ الَّذِي أَرَادَ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّ فِي قَلْبِهَا رَجُلًا آخَرَ وَ مِنْ حَازِمِ زَوْجِ سَهَا الَّذِي خَسِرَتْ صَدِيقَةَ عُمْرِهَا بِسَبَبِهِ وَ مِنْ مَدِيرِهَا فِي الْعَمَلِ... وَ مِنَ الْجَمِيعِ (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۶۰ و ۶۱)

(ترجمه: دو هفته گذشت و عمر برنگشت. لیلی هم جوایای کار او نشد و جرأت نکرد از کسی سراغ او را بگیرد. بعد از آنکه عمر رفت، لیلی از حرفی که به او زده بود پشیمان شد. می‌خواست پیش او برود و معذرت‌خواهی کند و بگوید که اشتباه او نیست، از مردها ناامید شده‌است؛ از محمود که موجب شد قلبش تهی شود؛ از پدرش که او را مرده به حساب آورد، درحالی که هنوز نفس می‌کشد، از ایمن که هر بار با او تماس می‌گیرد، سرزنشش می‌کند و می‌کوشد قانعش کند که برگردد و با احمد ازدواج کند، درحالی که می‌داند مرد دیگری در قلب اوست؛ از حازم همسر سها که موجب شد دوست دیرینه‌اش را از دست بدهد؛ از مدیر سابقش، از همه...)

زنان در رمان حبیبی داعشی بسیار آسیب‌پذیر به‌تصویر کشیده شده‌اند. بازتاب وضعیت آن‌ها، عمدتاً شکست‌خورده، غمگین و بدون پشتوانه است که در اکثر مواقع آماج تهمت‌ها و فضای بسته و جامعه مردسالارانه قرار می‌گیرند. بعضاً دمدمی مزاج نشان داده شده‌اند و انسان‌های ساده لوحی هستند که قربانی تقدیر و ساده‌پنداری خود شده‌اند، تا جایی که فریب سراب‌های داعش را می‌خورند و قربانی می‌شوند. وضعیت زن در این داستان فراز و نشیب دارد. درحقیقت زنان در چنین جوامعی «ارزش خود را از دست می‌دهند و به شیء یا چیزوارگی مارکسیستی بدل می‌شوند» (تسلیمی، ۱۳۹۰: ۱۷۳). زنان مانند شیء هستند و زمانی که مورد همه انواع سوءاستفاده توسط مردان به زعم خود جهادی داعش قرار گرفتند، به دور افکنده می‌شوند. الزامات اولیه زندگی عادی برای آن‌ها همچون عشق، آزادی و محبت

گرفته می‌شود. این اتفاق برای سمیره یکی از شخصیت‌های رمان عبدالصمد می‌افتد. او به‌عنوان مترجم وارد قلمرو داعش می‌شود، اما برای جهاندنکاح به خدمت گرفته می‌شود. وی در نامه‌ای برای هشدار به لیلی وضعیت خودش را این‌گونه شرح می‌دهد:

أخذوني إلي بلدة دير الزور و هناك توقعتُ أني سأعملُ مترجمةً كما أخبرونا ، ولكن لم أعملن سوى عاهرة ، طلب مني أحدُ المقاتلين أن أتزوجَه و لكنني لم أقبلُ و أخبرتهمُ أني هنا فقط لأعمل ، فقال لي أن عملي هو الترويح عن المجاهدين في سبيلِ الله وعندما علمَ قائدهمُ أني عذراء لم أتزوج بعد فطلبَ حُضوري و تزوجني بالقوة... بعد أن ملَّ مني طلقني ليتزوجني رجلٌ آخر في الليلة التي بعد الطلاق مباشرة.. حتى حملتُ... بعد الهروبِ عُدتُ الي مصرَ لأكتشف أني مصابةٌ بالایدز و الجنينِ يحملُ المرضَ هو الآخر... أنتظرُ الموت (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۶۲)

(ترجمه: مرا به شهر دیرالزور بردند. توقع داشتم همان‌طور که به من گفته بودند وقتی به آن‌جا می‌روم به‌عنوان مترجم کار کنم، اما جز اینکه مثل زنی بدکاره عمل کنم چاره‌ای نداشتم. یکی از داعشی‌ها از من خواست با او ازدواج کنم. ابتدا قبول نکردم و به آن‌ان گفتم من اینجا فقط برای کار آمده‌ام. به من گفتند: کار تو این است که در راه خدا همسری نیروهای داعش را قبول کنی. وقتی فرمانده‌شان متوجه شد که من باکره هستم و ازدواج نکرده‌ام، مرا خواست و با اجبار مرا به همسری خود درآورد تا اینکه از من خسته شد و طلاقم داد. همان شب طلاق مجبورم کرد با مرد دیگری ازدواج کنم تا اینکه باردار شدم و فرار کردم. به مصر که برگشتم، متوجه شدم به ویروس ایدز آلوده هستم و جنین نیز گرفتار همین ویروس است... اکنون منتظر مرگ هستم.)

اما نکته حائز اهمیت این است که در نهایت نویسنده به ستیز با جامعه مردسالارانه رفته و قهرمان اصلی داستان بااراده به تصویر کشیده شده که ممکن است دچار اشتباهاتی شده باشد، اما در اشتباه خود نمی‌ماند و در نهایت سرنوشت خود را به دست خود رقم می‌زند.

«زنان علاوه بر اینکه بر حضور مداوم خود خواستار پیوستن خواهران خود به داعش هستند. داعش از طریق رسانه‌های اجتماعی زنان را به پیوستن به داعش و انجام وظیفه در کنار مردان تشویق می‌کنند. حضور شرکت‌کنندگان زن در میان داعشی‌ها به یک مزیت استراتژیک برای این گروه تبدیل شده است که حاضر به سازش با ایدئولوژی داعشی هستند و نقش آنان به‌عنوان پرستاران و معلمان به رسمیت شناخته شده است و در این فضا توانسته‌اند به گسترش نفوذ خود بپردازند. اغلب آن‌ها زمانی که به قلمرو داعشی پا گذاشته‌اند متقاعد شدند که براساس وظیفه دینی خود وارد این دولت شدند» (سردارنیا؛ صفی زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۲).

«بر مبنای فتوای مفتیان سعودی و وهابی در خصوص جهاندنکاح که در سال ۲۰۱۳ مطرح شد زنان می‌بایست خود را به‌عنوان بندگان جنسی در اختیار مبارزان جهادی قرار بدهند که هدف از آن از بین

بردن سرخوردگی مردان مبارز در طول جنگ بوده است. پیامد ناگوار این امر تولد نوزدان داعشی است که پدران آن‌ها نامشخص هستند و از این طریق داعش گسترش پیدا می‌کند. یکی از دوراندیشی‌های داعش در ارتباط با جهاد نکاح، استفاده از این نوع ازدواج به عنوان تهدید برای غرب پس از بازگشت آن‌ها به کشور متبوع خود است... چون آن فرزند تابعیت می‌گیرد و شهروند تلقی می‌شود، این امر منجر به گسترش کمی داعش در کشورهای غربی و اروپایی می‌شود. بخشی از زنان مسلمان در غرب تمایل به اندیشه‌های بنیادگرایانه دارند، تعدادی از زنان با میل و رغبت جهت حمایت از خلافت داعشی به قلمرو آن سفر کرده‌اند» (سردارنیا؛ صفی زده، ۱۳۹۷: ۱۵۴).

منال مصری یک معلم و مادر جهادی است که در راستای ادای وظیفه دینی‌اش عضو داعش می‌شود و با معرفی خود به‌طور مستقیم وارد داستان می‌شود:

إسمي منال المصري مدرسة اللغة العربية ٣٨ عاماً متزوجة و أم لطفل عمره إحدى عشرة عام، منذ أن أنجبت طفلي و أنا أحاول أن أربيه أنا و زوجي تربية إسلامية سليمة قدر المستطاع... (عبدالصمد، ۲۰۱۷: ۳۰)

در گفتمان داعش، زنان با نقش آفرینی در شکل تربیتی و پرورش فرزندان جهادی یا پارتیزان‌های جدی و متعصب برای داعش می‌توانند در تحکیم امت دینی مورد استفاده قرار گیرند. بسیاری از پژوهشگران بر این باورند که کودکان احتمال بیشتری دارد که به سمت رادیکالیزه شدن حرکت کنند، در صورتی که مادران آن‌ها از سازمان‌های تروریستی حمایت کنند و یا خود تروریست باشند. در واقع این کودکان کلید موفقیت هر گروه تروریستی هستند؛ چراکه پایه‌ای اساسی برای گروه‌های تروریستی در آینده محسوب می‌شوند. در گفتمان داعش، زنان دارای وظیفه الهی هستند به این معنی که خانه، نماد بهشت است و یک زن می‌تواند در آن از تأثیرات مضر شیطان در امان باشد و به پرورش نسل بعدی جهاد بپردازد» (سردارنیا؛ صفی زده، ۱۳۹۷: ۱۵۴).

در رمان فارسی به این موضوع اشاره شده است که داعش برای دستیابی به اهداف سودجویانه و ددمنشانه خود به‌طور گسترده از زنان و کودکان به منظور عملیات انتحاری بهره‌جویی کرده است:

«سامره پرستار بیمارستانی در شهر پالمیرا بود و خواهر کوچکترش امره نیز با فرماندهان داعش ازدواج کرده و برای عملیات انتحاری و بمب‌گذاری به عراق رفته بود. داعش نخستین پادگان آموزشی زنان جوانان را در شهر رقه ایجاد کرده بود که همسر سوم خلیفه داعش، ابوبکر البغدادی که یک زن جوان آلمانی بود، فرماندهی پادگان انتحاری را برعهده داشت. در آن پادگان صدها زن داعشی آموزش چگونگی ساخت بمب و کمربند انفجاری و استفاده از سلاح دوربین دار و آرپی‌جی ۷ و رزم دفاع-

شخصی و کاراته را می‌دیدند و از آن‌جا به وسیله داعش برای نقاط مختلف درگیری فرستاده می‌شدند تا به مردم بی‌گناه سوری و عراقی حمله‌ور شوند و بمب‌های خود را منفجر کنند و زن و بچه مردم را به خاک و خون بکشند» (اشتری، ۱۳۹۵: ۱۰۹ و ۱۱۰).

در مقام مقایسه دو رمان به مسئله زنان باید اشاره نمود که زندگی زنان در این رمان‌ها را می‌توان به دو بخش تقسیم نمود؛ یک بخش از آن مربوط به قبل از پیوستن به داعش و بخشی پس از آن است. در داستان اشتری چهره‌های زنان به تصویر کشیده شده قبل از داعش، چهره زن فرادست است. همانند سامره که در وضعیت خوب مالی، رفاهی و اجتماعی به سر می‌برد، اما در داستان عبدالصمد زنان در موقعیت فرودست به سر می‌برند. تنها وجه افتراق دو داستان در مسئله زن پس از داعش است. در جامعه هدف، عبدالصمد تحرک‌های اجتماعی و حرفه‌ای در زنان کمتر دیده می‌شود، جایگاه‌های اجتماعی فرتوری دارند که سبب یأس و نومیدی و سرخوردگی آن‌ها در زندگیشان شده است. منال مصری، سمیره و... «بدین ترتیب جهان بی‌رحم برآمده از نزاع طبقاتی تا سرحد بقای داروین به نمایش گذارده می‌شود و در داستان‌های زمانه بازتاب می‌یابد» (تسلیمی، ۱۳۹۰: ۱۷۳).

۳. نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با بررسی و تحلیل جامعه‌شناختی و ادبی رمان مسائلی چون رئالیسم اجتماعی و مباحث زیرمجموعه آن: تروریسم، جنگ و خون‌ریزی، سلفی‌گری، مسائل، مشکلات و نابسامانی‌های گوناگون کشورهای در حال جنگ با داعش، عراق و دیگر مناطق عربی تحت ستم داعش را تا حدودی نشان می‌دهد و موضع هر یک از نویسندگان درباره حوادث تاریخی و جریان‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی، فکری، زبانی، پدید آمده در کشورهای عربی را به دقت بررسی نموده است.

مقایسه دو رمان مذکور تصویر ویژه و جدیدی از رمان در ایران و جهان عرب ارائه داده است و چگونگی پرداخت این دو به مسائلی که با حال و احوال ادبی، فرهنگی، ملی و اجتماعی، جهان‌عرب و به شکل خاص در طی دورانی که تروریسم، جنگ و خشونت بر جهان حاکم شده را بازتاب نموده است و ویژگی‌های هر یک از آن‌ها و میزان تشابه و تفاوت آن‌ها با یکدیگر از جهت میزان پرداخت آن‌ها به مسائل اجتماعی، ادبی و خشونت بیان می‌شود و ضمن بررسی کارکرد عناصر داستانی، بازنویسی تاریخ از نگاه یک نویسنده زن جهان‌سومی (در رمان حبیبی/داعشی) - که پیش‌تر با چنین گستردگی و ژرفی نشان آشکاری از آن به چشم نمی‌خورد - بررسی می‌گردد.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۲). نظریه های جامعه شناسی، تهران: سمت.
- اسکاری، ربرت (۱۳۷۹). جامعه شناسی ادبیات، ترجمه امینی، پرویز، کردستان: فکروز.
- اسکاریت، روبر (۱۳۷۴). جامعه شناسی ادبیات، ترجمه مرتضی کتبی، تهران: انتشارات سمت.
- اشتری، مهدی (۱۳۹۵). عشاق زیرگیوتین داعش، تهران: نشر البرز.
- برتنس، هانس (۱۳۹۴). مبانی نظریه ادبی، ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی، چاپ چهارم، تهران: نشر ماهی.
- پرهام، سیروس (۱۳۳۴). رئالیسم و ضد رئالیسم، بی تا.
- پوینده، محمدجعفر (۱۳۷۷). درآمدی بر جامعه شناسی ادبیات (آدورنویادیه، باختین، برشت، بوتور، زیما، کوهلر، گرامشی، گلدمن، لوکاچ، هگل و ...)، تهران: نقش جهان.
- جرج، امری (۱۳۷۲). جرج لوکاچ، ترجمه عزت الله فولادوند، تهران: مرکز نشر سمر.
- جلیل زاده، ستار (۱۳۹۵). داعشی خاطرخواه، تهران: کوله پستی.
- حکیم آرا، محمد علی (۱۳۹۳). ارتباط متقاعد گرانه در تبلیغ، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- زرافا، میشل (۱۳۸۶). جامعه شناسی ادبیات داستانی، رمان و واقعیت اجتماعی، مترجم نسرین پروینی، تهران: نشر سخن.
- سلیمانی، محسن (۱۳۶۶). رمان چیست؟
- عبدالصمد، هاجر (۲۰۱۵). حیبی داعشی، نسخه الکترونیکی.
- عسگری حسنلو (۱۳۹۴). جامعه شناسی رمان فارسی، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
- کیانوش، محمود (۱۳۵۴). قدما و نقد ادبی، تهران: انتشارات رز.
- لاکوفسکی، لشک (۱۳۸۷). جریان های اصلی مارکسیسم برآمدن، گسترش و فروپاشی، ترجمه میلانی، عباس، جلد سوم، تهران: اختران.
- لوکاچ، جرج (۱۳۷۹). نویسنده، نقد و فرهنگ، ترجمه علی اکبر معصوم بیگی، تهران: دیگر
- لوکاچ، جرج (۱۳۹۰). تزه های بلوم، مهرگان، امید، تهران: نشر ثالث.
- لوکاچ، جرج (۱۳۷۷). تاریخ و آگاهی طبقاتی، پوینده، محمد جعفر، تهران: نسل قلم.
- لوکاچ، گئورک (۱۳۷۳). پژوهشی در رئالیسم اروپایی، ترجمه اکبرافسری، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- لوکاچ، گئورک (۱۳۷۴). هگل جوان پژوهشی در رابطه دیالکتیک و اقتصاد، ترجمه محسن حکیمی، تهران: نشر مرکز.
- مزاروش، ایستوان (۱۳۸۵). مفهوم دیالکتیک از نظر لوکاچ، ترجمه حسین اقبال تهرانی، تهران: نشر چشمه.

نجف زاده، رضا (۱۳۸۱). مارکسیسم غربی و مکتب فرانکفورت، تهران: قصیده سرا.
 واصفی، صبا و ذوالفقاری، حسن، (۱۳۸۸)، خشونت علیه زنان در آثار محمود دولت آبادی، پژوهش زنان، دوره ۷، ش ۱.

منابع الکترونیکی

<http://ezkhabar.ir>

<http://basijnews.ir>

<http://www.tehranpl.ir>

References

- Azadarmaki, T (2012). *Sociological theories*, Tehran: Samt (In Persian).
- Scarpi, R (2000). *Sociology of Literature*, translated by Amini, Parviz, Kurdistan: Fekroz (In Persian).
- Scarpi, R (1995). *Sociology of Literature*, translated by Morteza Katabi, Tehran: Samt Publications (In Persian).
- Ashtari, M (2015). *ISIS guillotined lovers*, Tehran: Alborz publication (In Persian).
- Bertens, H (2014). *Basics of Literary Theory*, translated by Mohammad Reza Abul Qasimi, 4th edition, Tehran: Mahi Publishing House (In Persian).
- Perham, C (1955). *Realism and anti-realism*, Beta (In Persian).
- Puyandeh, M J (1998). *An Introduction to the Sociology of Literature (Adornouayotadieh, Bakhtin, Brecht, Butor, Zima, Kohler, Gramsci, Goldman, Lukacs, Hegel, etc.)* Tehran: Naqsh Jahan (In Persian).
- George, E (1993). *George Lukacs*, translated by Ezatollah Foladvand, Tehran: Samar Publishing Center.
- Jalilzadeh, S (2015). *Khaterkhah ISIS*, Tehran: Backpack (In Persian).
- Hakim Ara, M A (2013). *Persuasive communication in Tabligh*, Tehran: Humanities Research and Development Center, Humanities Research and Development Organization (In Persian).
- Zarafa, M (2016). *Sociology of fictional literature, novels and social reality*, translated by Nasrin Parvini, Tehran: Sokhn Publishing House (In Persian).
- Soleimani, M (1987). *What is a novel?* (In Persian).
- Abdul Samad, H (2015). *Habibi ISIS, electronic version*. (In Persian).
- A, Asgari Hassanlou (2014). *Sociology of Persian Novel*, Tehran: Negah Publications Institute. (In Persian).
- Kianoush, M (1975). *Gama and literary criticism*, Tehran: Rose Publications (In Persian).
- Lakovsky, L (2007). *The main currents of Marxism, the rise, expansion and collapse*, translated by Milani, Abbas, Volume 3, Tehran: Akhtaran (In Persian).
- Lukacs, George (2000). *The author, criticism and culture*, translated by Ali Akbar Masoum Beigi, Tehran: Other (In Persian).

- Lukacs, G (2011). *Theses by Bloom, Mehrgan, Omid*, Tehran: 3rd edition. (In Persian)
- Lukacs, G, (1998). *History and Class Consciousness, Poivendeh, Mohammad Jafar*, Tehran: Nasl Qalam (In Persian).
- Lukacs, G (1994). *A research in European realism, translated by Akbar Afsari*, Tehran: Scientific and Cultural Publications (In Persian).
- Lukacs, G (1995). *Young Hegel, a research on the relationship between dialectics and economics*, translated by Mohsen Hakimi, Tehran: Nashmarkaz (In Persian).
- Mazarosh, I (2006). *The concept of dialectics according to Lukács, translated by Hossein Iqbal Tehrani*, Tehran: Naşrachehshme (In Persian).
- Najafzadeh, R (2002). *Western Marxism and the Frankfurt School*, Tehran: Qaseida Sera (In Persian).
- Wasfi, S and Zulfiqari, H, (2009), *violence against women in the works of Mahmoud Daulatabadi, Women's Research, Volume 7, Volume 1* (In Persian).

دراسة تطبيقية لنظرية الانعكاس «لوكاتش» في رواية عشاق تحت مقصلة الداعش لمهدي أشتري ورواية حبيبي داعشي لهاجر عبد الصمد

معصومه كارخانه^١ | مجيد محمدي^٢ | يحيى معروف^٣ | وحيد سبزيانپور^٤

١. طالبة الدكتوراه في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الرازي، کرمانشاه، إيران. العنوان الإلكتروني: masoomekarkhane@gmail.com
٢. الكاتبة المسؤولة، أستاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الرازي، کرمانشاه، إيران. العنوان الإلكتروني: m.mohammadi@razi.ac.ir
٣. أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الرازي، کرمانشاه، إيران. العنوان الإلكتروني: y.marof@yahoo.com
٤. أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الرازي، کرمانشاه، إيران. العنوان الإلكتروني: wsabzianpoor@razi.ac.ir

الملخص

معلومات المقال

إن الثورة الحقيقية في علم الاجتماع فيما يخص بالأدب و تحوله إلى علم إيجابي كلها تخص بأعمال لوكاتش في آرائه. وفي الواقع تعد نظرية "انعكاس الواقع" من أكثر النظريات الأدبية للكاتب المجري في نقد علم الاجتماع. الواقعية هي أسلوب يظهر فيه هذا الانعكاس للمجتمع بأكمله. وجهة نظر لوكاتش هي أن الرواية ليست مجرد انعكاس للقسرة السطحية للواقع. بل هو انعكاس أكثر صدقاً وديناميكية للواقع وينعكس فعلياً في شكل بنية ذهنية في هيئة الكلمات.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤١/٠٨/١٠

التنقيح والمراجعة: ١٤٤٤/٠١/٢٢

القبول: ١٤٤٤/٠١/٢٤

يهدف هذا البحث إلى تحليل تطبيق نظرية لوكاتش في التأمل والأسس الفكرية في الرواية الفارسية لمهدي أشتري والرواية العربية لهاجر عبد الصمد بطريقة وصفية تحليلية، ويتناول تطبيق هذه النظرية في محتوى قصتين عربيتين وقصة فارسية. وتظهر نتائج البحث أن كلا العاملين قد تحديا الظاهرة الاجتماعية الجديدة بشكل جيد وفي تصوير أحداث القصة باستخدام لغة الرواية، فقد استخدمها بشكل جيد كأداة للتعبير عن الشدوذات التي نشأت لظهور داعش. في الواقع، تجنب كلا المؤلفين الإطار التقليدي للنص، ومكونات نقد لوكاتش الاجتماعي بحيث تظهر نظرية الانعكاس واضحة فيه بشكل جيد. وقد تناول أشتري التضاد والتناقضات الاجتماعية في المجتمع تحت سيطرة داعش، كما قام عبد الصمد بلورة مؤشرات النقد السوسولوجي ونظرية الانعكاس في الغضب وجهاد النكاح والآراء النسوية وغيرها.

الكلمات الدلالية:

النقد الاجتماعية،

لوكاتش،

الانعكاس،

الرواية.

الإحالة: كارخانه، معصومه؛ محمدي، مجيد؛ معروف، يحيى و سبزيانپور، وحيد (١٤٤٥). الدراسة التطبيقية لنظرية الانعكاس «لوكاتش» في عشاق تحت مقصلة الداعش و حبيبي داعشي. بحوث في الأدب المقارن، ١٣ (٤)، ١٦٣-١٣١.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/jcecl.2022.5171.2094